

Evaluatie
Passend Onderwijs

Samenwerking tussen vso en vo en geïntegreerde voorzieningen voor specialistische onderwijszorg

Dolf van Veen
Saskia Rietdijk
José van der Hoeven
Shanti Ganesh
Pauline Huizenga
Paolo van der Steenhoven

Samenwerking tussen vso en vo en geïntegreerde voorzieningen voor specialistische onderwijszorg

Praktijkgericht onderzoek naar samenwerking tussen scholen voor voortgezet speciaal onderwijs en scholen voor voortgezet onderwijs

Dolf van Veen

Saskia Rietdijk

José van der Hoeven

Shanti Ganesh

Pauline Huizenga

Paolo van der Steenhoven

met medewerking van Bruno Emans

Onderzoek consortium Evaluatie passend onderwijs,

www.evaluatiepassendonderwijs.nl

Veen, D. van, Rietdijk, S., Hoeven, J. van der, Ganesh, S., Huizenga, P. en Steenhoven, P. van der.

Samenwerking tussen vso en vo en geïntegreerde voorzieningen voor specialistische onderwijszorg. Praktijkgericht onderzoek naar samenwerking tussen scholen voor voortgezet speciaal onderwijs en scholen voor voortgezet onderwijs.

Zwolle/Amsterdam/Rotterdam: Hogeschool Windesheim/NCOJ/CED Groep.

Dit is publicatie nr. 32 in de reeks Evaluatie passend onderwijs.

Onderdeel van deze publicatie is een separaat werkdocument met verantwoording en bijlagen.

ISBN: 978-94-92609-05-2

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteurs en de uitgever.

All rights reserved. No parts of this publication may be reproduced or transmitted in any form or by any means without prior written permission of the author and the publisher holding the copyrights of the published articles.

Uitgave en verspreiding

Hogeschool Windesheim en NCOJ

www.windesheim.nl

www.ncoj.nl

© Copyright Hogeschool Windesheim, NCOJ en CED Groep, 2018

Deze publicatie maakt deel uit van het door het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek gefinancierde onderzoeksprogramma Evaluatie passend onderwijs (2014-2020).

NRO-projectnummer: 405-15-750

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
1. Achtergrond en opzet van het onderzoek.....	7
1.1 Vraagstelling.....	8
1.2 Opzet van het onderzoek.....	9
1.3 Leeswijzer	10
2. Samenwerking en integratie tussen vso en vo	12
2.1 Intensieve samenwerking en integratie.....	13
2.2 Kenmerken van intensieve samenwerking/integratie	17
2.3 Inzet vso bij arrangementen, symbiose en voorzieningen.....	21
2.4 Inzet vso bij diagnostiek, preventie en lichte ondersteuning.....	25
2.5 Invoering passend onderwijs en samenwerking vso en vo.....	29
2.6 Ondersteuningsbehoefte van scholen en samenwerkingsverbanden-vo.....	29
3. Vier praktijkbeschrijvingen	31
3.1 Eduwiek: “Samen in nieuwbouw”	32
3.2 Punt Speciaal: “Geleidelijke integratie”	35
3.3 Olympia College en VSO Herenwaard: “Van onderdak naar samenwerking”	39
3.4 De Ambelt: “Opheffen en invlechten”	41
3.5 Vergelijking vier samenwerkingsinitiatieven vso-vo.....	46
4. Vergelijking en discussie.....	51
4.1 Vergelijking bevindingen vso-vo met bevindingen so-sbo	51
4.2 Reflectie en discussie	53
Referenties.....	58

Samenvatting

Dit rapport *Samenwerking tussen vso en vo en geïntegreerde voorzieningen voor specialistische onderwijszorg* doet verslag van een praktijkgericht onderzoek naar de samenwerking en integratie van enerzijds scholen voor voortgezet speciaal onderwijs (vso) en anderzijds scholen voor voortgezet onderwijs (vo), zowel praktijkonderwijs (pro) als vmbo, havo en vwo (overig vo). Het onderzoek is een vervolg op afgesloten onderzoek in het primair onderwijs naar samenwerking en integratie van speciaal onderwijs en speciaal basisonderwijs (van Veen et al., 2017).

De vraagstelling van het onderzoek is in samenspraak met het ministerie van OCW geformuleerd en valt uiteen in twee delen.

Het eerste deel omvat onderzoek naar samenwerking en integratie van vso en vo onder alle schoollocaties voor vso (cluster 3 en cluster 4), praktijkonderwijs (pro) en samenwerkingsverbanden voortgezet onderwijs (samenwerkingsverbanden-vo) met als vraagstelling:

- Wat is de stand van zaken in Nederland ten aanzien van de vormen van samenwerking tussen vso-scholen en scholen voor regulier voortgezet onderwijs en geïntegreerde voorzieningen binnen samenwerkingsverbanden passend onderwijs in het bijzonder? Hoe verhouden de uitkomsten van dit onderzoek zich tot de onderzoeksresultaten uit het so-sbo-onderzoek?

Het tweede deel betreft een viertal samenwerkingsinitiatieven vso-vo die op verzoek van het ministerie van OCW onder de loep zijn genomen. De onderzoeksvragen hierbij zijn:

- Op welke wijze geeft een viertal geselecteerde samenwerkingsinitiatieven gestalte aan de samenwerking tussen vso, praktijkonderwijs en overig regulier voortgezet onderwijs (inclusief lwoo) en welke verschillen en overeenkomsten zijn er in doelen, motieven, context, organisatie en uitvoering? Welke ondersteuningsbehoeften worden door sleutelfiguren aangegeven in de ontwerp-, implementatie- en evaluatiefase? Hoe verhouden deze bevindingen zich tot onderzoeksresultaten uit het so-sbo-onderzoek?

Enquête-onderzoek samenwerking en integratie vso met praktijkonderwijs/overig regulier vo

De onderzoeksvraag naar de stand van zaken van samenwerking en integratie tussen scholen voor vso (cluster 3 en 4) en praktijkonderwijs/overig regulier voortgezet onderwijs (vmbo, havo, vwo) is beantwoord met behulp van online-vragenlijsten voor directeuren van alle vestigingen voor vso (cluster 3 en cluster 4), praktijkonderwijs en samenwerkingsverbanden-vo. De respons is respectievelijk 35%, 46% en 67%.

In de vraagstelling van de enquêtes is een onderscheid gemaakt tussen drie vormen van samenwerking:

- 1) Intensieve samenwerking en integratie;
- 2) Inzet van vso bij arrangementen, symbiose en bovenschoolse voorzieningen;
- 3) Inzet van vso bij diagnostiek, preventie en lichte ondersteuning.

We spreken van *intensieve samenwerking* (1) wanneer vso en vo samen delen van het onderwijs uitvoeren. Veelal gaat het om varianten waarbij leerlingen uit het vso deels binnen het vo onderwijs volgen. Dat kan al of niet op een gezamenlijke locatie met gezamenlijke of gedeelde huisvesting plaatsvinden. Een verdergaande variant daarvan is *integratie* (1), waarbij onderwijs en leerlingengroepen uit vso en vo gecombineerd worden. Tussen de 'zwaardere' variant van intensieve samenwerking/integratie (1) en de 'lichtere' varianten van inzet (2 en 3) neemt symbiose een tussenpositie in. Bij symbiose is er sprake van leerlingen uit het vso die gedeeltelijk onderwijs volgen in het vo.

Initiatieven intensieve samenwerking/integratie tussen vso en pro/overig vo

Een kwart van alle schoollocaties voor vso in clusters 3 en 4 voert een vorm van intensieve samenwerking of integratie uit of is met de feitelijke voorbereiding hiervan begonnen. In 40% van de samenwerkingsverbanden-vo en 20% van de pro-scholen zijn een of meer varianten van intensieve samenwerking of integratie tussen vso en vo in uitvoering of voorbereiding. Zowel vso-scholen, samenwerkingsverbanden-vo als pro-scholen vinden in meerderheid dat de invoering van passend onderwijs het proces van intensief samenwerken/integratie tussen het vso en vo heeft geïnitieerd of versneld. Het gaat daarbij het vaakst over symbiose/meetellen van onderwijstijd. Drie andere varianten volgen op afstand: intensieve samenwerking én huisvesting op één locatie maar nog geen integratie, intensieve samenwerking én huisvesting op één locatie met integratie op onderdelen, en bundeling of integratie van vso en pro of overig vo in één voorziening voor gespecialiseerd onderwijs in het samenwerkingsverband of de regio.

Over 2 tot 5 jaar verwacht 80% van de vso-scholen een toename van verschillende vormen van intensieve samenwerking al dan niet met behoud van de eigen locatie. Slechts een klein deel verwacht opheffing van de vso-locatie dan wel integratie van het vso in het vo. De samenwerkingsverbanden-vo voorzien voor de komende twee tot vijf jaar vooral uitbreiding van vso-activiteiten in het vo vanuit een zelfstandig blijvend vso. Pro-scholen verwachten vooral dat de scheiding tussen vso en vo grotendeels blijft bestaan.

Bij de intensieve samenwerkingsinitiatieven/integratie wordt voor het vso-3 vooral samengewerkt met het vmbo en pro. Bij het vso-4 betreft het in bijna alle gevallen het vmbo. Daarnaast werken vso-scholen ook doch in beperkte mate samen met het havo en vwo. Het pro werkt het meest samen met zmlk- en zmok-scholen.

De belangrijkste motieven voor intensieve samenwerking/integratie tussen vso en vo zijn vooral inhoudelijk van aard: betere bediening van groepen leerlingen met speciale ondersteuningsbehoeften en verbetering van individuele maatwerktrajecten. De meerwaarde van intensieve samenwerking/integratie is in het huidige stadium echter nog beperkt. Knelpunten worden ervaren met betrekking tot wet- en regelgeving/bekostiging en organisatorische problemen (vso- en pro-scholen) en huisvestingsvraagstukken, wet- en regelgeving, vraagstukken rondom thuisnabijheid van voorzieningen, en beperkte medewerking/ontbrekende steun van jeugdhulp-/zorginstellingen (samenwerkingsverbanden-Vo).

Samenwerking vso en vo bij arrangementen, symbiose en voorzieningen voor (groepen) leerlingen

Een meerderheid van de vso-scholen werkt samen met het vo op het gebied van ondersteuning bij maatwerk-arrangementen voor individuele vo-leerlingen, speciale autismeklassen in vo-scholen en speciale klassen of arrangementen voor specifieke doelgroepen in het vo. Een meerderheid van de vso-scholen werkt met het vo samen bij een (gezamenlijk) onderwijsaanbod voor leerlingen in het uitstroomprofiel vervolgonderwijs. Daarnaast verlenen vso-scholen in beperkte mate ondersteuning in het vo bij (tussen)voorzieningen van het samenwerkingsverband-vo. Bij samenwerking tussen vso en vo op het gebied van arrangementen, symbiose en voorzieningen voor (groepen) leerlingen heeft de invoering van passend onderwijs directe of beperkte invloed gehad.

Samenwerking vso en vo bij diagnostiek, preventie en lichte ondersteuning

Structurele samenwerking tussen vso en vo bij onderzoek voor toelaatbaarheidsverklaringen of ondersteuning bij preventie en lichte ondersteuning komt in minder dan de helft van de scholen voor. De invoering van passend onderwijs heeft volgens de helft van de vso-scholen, een derde van de pro-scholen en tweederde van de samenwerkingsverbanden-vo de samenwerking met het vo bij diagnostiek, preventie en lichte ondersteuning geïnitieerd of versneld.

Vier praktijkbeschrijvingen van samenwerkingsinitiatieven vso-vo

Vier beschreven samenwerkingsinitiatieven tussen vso en vo verkeren in de startfase van samenwerking. Bij alle samenwerkingsinitiatieven krijgen leerlingen van het vso en regulier vo (pro of vmbo) les in hetzelfde gebouw in wisselende frequentie, intensiteit en bereik. Van de vier praktijkbeschrijvingen is er één waarbij het merendeel van de betrokken vso-scholen bestuurlijk over zijn gedragen aan het regulier onderwijs.

De praktijkbeschrijvingen kunnen als volgt worden gekarakteriseerd:

- Bij Eduwiek, *samen in nieuwbouw*, is ervoor gekozen om het regulier vo en het vso onder één dak te huisvesten. Op die manier kan er maximaal van elkaars expertise gebruik gemaakt worden, kunnen de faciliteiten worden gedeeld en kunnen leerlingen onderwijsarrangementen op maat volgen waarbij zij zowel vakken uit het regulier vo als het vso kunnen volgen.
- Punt Speciaal, *geleidelijke integratie*, heeft verschillende samenwerkingstrajecten met diverse vo-scholen, waarbij een aantal vso-leerlingen (tevens) vakken volgt op reguliere vo-scholen. Geleidelijk wordt het aantal leerlingen uitgebreid en wordt de intensiteit waarmee wordt samengewerkt groter.
- Bij het Olympia College en VSO Herenwaard, *van onderdak naar samenwerking*, was er aanvankelijk sprake van het huisvesten van een tweetal vso-klassen bij een school voor regulier voortgezet onderwijs vanwege ruimtegebrek op de vso-school. Dit leidde tot een samenwerking, die steeds intensiever wordt. Leerlingen wordt de gelegenheid geboden onderwijsarrangementen op maat te volgen met bijbehorende certificaten waarbij zij les krijgen van zowel vso- als vo-docenten.
- Bij De Ambelt, *opheffen en invlechten*, werd een grote organisatieverandering ingezet, waarbij het merendeel van de vso-scholen bestuurlijk werd overgedragen aan de

reguliere schoolbesturen in de regio. Dit had voornamelijk te maken met afnemende leerlingaantallen en de gevolgen van verevening. Voor het onderwijs aan de leerlingen had de organisatieverandering vrijwel geen gevolgen.

Doelen en motieven voor de samenwerking van de vier vso-vo-samenwerkingsinitiatieven komen sterk overeen. De betrokken scholen willen leerlingen zo goed mogelijk voorbereiden op hun functioneren in de maatschappij en leerlingen hiertoe optimale ontwikkelingskansen bieden. Daarnaast wordt gewezen op het bevorderen van een inclusieve samenleving en het tegengaan van stigmatisering van bepaalde leerlingen. De aanleiding om te gaan samenwerken in de initiatieven was echter verschillend, variërend van de noodzaak voor samenwerking door gebrek aan ruimte op een locatie tot teruglopende leerlingaantallen (krimp).

De ondersteuningsbehoeften van de samenwerkingsinitiatieven zijn zeer verschillend en richten zich op onder meer financiële deskundigheid, deskundigheid op het gebied van nieuwbouw, ondersteuning bij PR, onderzoek naar de effectiviteit van de samenwerking, en de ondersteuning voor leerlingen. Voor drie van de vier samenwerkingsinitiatieven vso-vo geldt dat het proces van de vormgeving van het initiatief nog volop in ontwikkeling is.

Vergelijking met bevindingen uit so-sbo-onderzoek en discussie tot besluit

Anders dan het onderzoek naar samenwerking en integratie in het primair onderwijs met een focus op so-sbo, richtte het voorliggende onderzoek zich niet alleen op samenwerking en integratie vso-pro maar ook op samenwerking vso-overig regulier vo (vmbo, havo, vwo).

De overeenkomst tussen sbo-so en vso-vo is vooral gelegen in de motieven: een beter aanbod van specialistische onderwijszorg in de regio en in de ondersteuningsbehoefte: het omgaan met en interpreteren van de wet- en regelgeving.

Verschillen tussen sbo-so en vso-vo werden geconstateerd op het gebied van profijt van de samenwerking: vso- en pro- scholen ervaren of verwachten minder profijt van samenwerking dan so-sbo, en op het gebied van knelpunten: deze worden in so-sbo sterker gevoeld dan in vso-vo.

Met betrekking tot de vergelijking van de praktijkinitiatieven in beide sectoren werd opgemerkt dat zowel in de samenwerking sbo-bo als in de samenwerking vso-vo wordt gesproken over kleine stappen, vormgeven van onderop en maatwerk. In de meeste gevallen is in zowel het primair als voortgezet onderwijs sprake van samenwerking van aparte, autonome schoolbesturen, waarin expertise wordt gedeeld en een passend onderwijsaanbod voor de leerlingen wordt nagestreefd.

1. Achtergrond en opzet van het onderzoek

Samenwerkingsverbanden en scholen vragen zich steeds vaker af op welke wijze er nauwer kan worden samengewerkt tussen reguliere en speciale scholen. Nagegaan wordt bijvoorbeeld hoe de kennis en expertise van de scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs, hierna (v)so, kan worden geborgd en waar nodig ingezet in het regulier onderwijs. Ook wordt er bekeken op welke wijze er intensiever kan worden samengewerkt tussen verschillende schoolsoorten binnen het regulier onderwijs, waaronder het vso, het speciaal basisonderwijs (sbo) en praktijkonderwijs (pro). Soms is de aanleiding van financiële aard zoals in het geval van teruglopende leerlingaantallen. In andere gevallen spelen inhoudelijke motieven de boventoon om tot nauwere vormen van samenwerking tussen verschillende schoolsoorten te komen, met wind in de rug van de in 2014 ingevoerde wetgeving Passend onderwijs. Zij beogen een dekkend, flexibel en vooral passend aanbod voor alle leerlingen in de regio te realiseren, dat leerlingen optimaal voorbereidt op hun toekomst.

In 2016 is op verzoek van het ministerie van OCW onderzoek gedaan naar de stand van zaken op het terrein van samenwerking en integratie tussen het so en sbo (Van Veen et al. 2017). Dit onderzoek omvatte, naast een korte literatuurstudie, een praktijkbeschrijving van een viertal initiatieven met een analyse op overeenkomsten en verschillen, als ook een landelijke inventarisatie van initiatieven onder so-scholen (cluster 3 en 4) en sbo-scholen. Dit praktijkonderzoek stelde zich nadrukkelijk ten doel de zich ontwikkelende uitvoeringspraktijk van passend onderwijs in samenwerkingsverbanden (PO) te ondersteunen. Onderzoeksbevindingen, zo was de gedachte bij de start van het praktijkonderzoek, konden worden benut in de ontwerpfase en bij de verdere vormgeving van deze initiatieven. Het praktijkonderzoek is aangehaakt bij de lange-termijnevaluatie passend onderwijs omdat onderdelen van deze evaluatie ingaan op de ondersteuning die voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften beschikbaar is in de samenwerkingsverbanden passend onderwijs (bijvoorbeeld in de monitor ondersteuningsaanbod en de integrale cases). Het onderzoek laat daarbij zien welke ontwikkelingen er zijn binnen de specialistische ondersteuning die aan leerlingen wordt geboden.

In vervolg op het afgesloten onderzoek naar samenwerking en integratie van scholen voor so en sbo wordt in het voorliggende onderzoek op verzoek van het ministerie van OCW dezelfde thematiek van samenwerken en integratie onderzocht maar nu voor het praktijkonderwijs/ overig regulier voortgezet onderwijs enerzijds en het voortgezet speciaal onderwijs anderzijds. Het onderzoek stelt zich ook hier ten doel de stand van zaken op het gebied van samenwerking en integratie in kaart te brengen en een viertal praktijkinitiatieven te beschrijven. Een en ander ook met het oogmerk de bevindingen te kunnen gebruiken bij het ontwerp en de ondersteuning van initiatieven tussen praktijkonderwijs/overig regulier voortgezet onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs (cluster 3 en 4) in het kader van passend onderwijs.

Behalve deze overeenkomsten zijn er enkele verschillen tussen beide onderzoeken. In het primair onderwijs beperkte het onderzoek zich tot de samenwerking en integratie van scholen die speciale onderwijszorg bieden (so en sbo) en werd de combinatie so-bao niet meegenomen. In het huidige onderzoek gaat het niet alleen om de samenwerking en integratie vso-pro maar tevens om de combinatie vso-overig vo (vmbo/havo/vwo). Ook is vermeldingswaardig dat niet, zoals in het geval van het onderzoek dat zich op so/sbo richtte, vanaf de start van het onderzoek is samengewerkt met de vier praktijkinitiatieven vanuit een ontwerp- en toepassingscontext. Een ander kenmerkend verschil bij de startsituatie is, dat de vier praktijkinitiatieven in het huidige onderzoek zijn geselecteerd door het ministerie van OCW. De onderzoekers hebben daar geen rol in gespeeld.

Tot zover een korte toelichting op de aanleiding en achtergrond van de studie. In dit rapport wordt verslag gedaan van dit onderzoek.

1.1 Vraagstelling

De vraagstelling van het onderzoek is in samenspraak met het ministerie van OCW geformuleerd en vormde onderdeel van de aanvraag voor aanvullende subsidie praktijkgericht onderzoek.

Het doel van het onderzoek is om meer inzicht te krijgen in de verschillende vormen van samenwerking tussen voortgezet speciaal onderwijs en voortgezet onderwijs op het gebied van specialistische onderwijszorg. Het onderzoek richt zich daarbij zowel op de gekozen vorm (meer of minder geïntegreerd), als op de motieven en factoren die een rol spelen bij de keuzes.

De vraagstelling valt uiteen in twee delen.

- A. Onderzoek naar samenwerking en integratie vso-vo onder alle schoollocaties voor vso (cluster 3 en cluster 4), praktijkonderwijs (pro) en samenwerkingsverbanden voortgezet onderwijs (samenwerkingsverbanden-vo) met als aanvankelijke vraagstelling:
- Wat is de stand van zaken in Nederland ten aanzien van de vormen van samenwerking tussen vso-scholen en scholen voor regulier voortgezet onderwijs en geïntegreerde voorzieningen binnen samenwerkingsverbanden passend onderwijs in het bijzonder? Hoe verhouden de uitkomsten van dit onderzoek zich tot de onderzoeksresultaten uit het sbo-so-onderzoek?
Deze vraagstelling is toegespitst op een drietal vormen van samenwerking. Dit resulteerde in de volgende onderzoeksvragen:
 - Wat is de stand van zaken van de samenwerking vso (cluster 3 en 4) en voortgezet onderwijs (pro/overig vo) ten aanzien van i) initiatieven van intensieve samenwerking/integratie, ii) arrangementen, symbiose, en bovenschoolse voorzieningen voor (groepen) leerlingen, en iii) de inzet van diagnostische expertise, preventie en lichte ondersteuning;
 - Wat zijn de motieven voor samenwerking en met welke partners wordt samengewerkt? Welke knelpunten en opbrengsten worden bij deze vormen van samenwerking gesignaleerd en wat is de invloed van de invoering van passend onderwijs op de samenwerkingsinitiatieven? Welke toekomstverwachtingen zijn er ten aanzien van de samenwerking en/of integratie, en welke

- ondersteuningsbehoeften hebben scholen en samenwerkingsverbanden in dit verband?
- Hoe verhouden deze bevindingen zich tot onderzoeksresultaten uit het so-sbo-onderzoek?
- B. Onderzoek bij een viertal samenwerkingsinitiatieven vso-vo die op verzoek van het ministerie van OCW onder de loep zijn genomen. De onderzoeksvragen hierbij zijn:
- Op welke wijze geeft een viertal geselecteerde samenwerkingsinitiatieven gestalte aan de samenwerking tussen vso, praktijkonderwijs en overig regulier voortgezet onderwijs inclusief lwoo?
 - Welke verschillen en overeenkomsten zijn er in doelen, motieven, context, organisatie en uitvoering? Welke ondersteuningsbehoeften worden door sleutelfiguren aangegeven in de ontwerp-, implementatie- en evaluatiefase?
 - Hoe verhouden deze bevindingen zich tot onderzoeksresultaten uit het so-sbo-onderzoek?

1.2 Opzet van het onderzoek

Het uitgevoerde onderzoek bestond uit de volgende onderdelen:¹

- Online-enquête onder alle scholen (hoofd- en nevenvestigingen) voor voortgezet speciaal onderwijs (cluster 3 en cluster 4) in Nederland
- Online-enquête onder alle scholen voor praktijkonderwijs in Nederland, en
- Online-enquête onder alle samenwerkingsverbanden vo in Nederland.
- Interviews op locatie ten behoeve van de praktijkbeschrijving van vier samenwerkingsinitiatieven.

Enquêtes

De eerste deel van de vraagstelling is beantwoord met behulp van data verzameld met drie overwegend gestructureerde online-vragenlijsten. De onderwerpen waarover vragen zijn geformuleerd zijn afgeleid uit de onderzoeksvragen en doelstelling van het onderzoek. Veel aandacht is besteed aan de volgorde van vragen en onderwerpen, als ook aan de wijze waarop binnen de verschillende onderwijssectoren over deze onderwerpen wordt gesproken.

Het onderzoek bestaat uit een populatieonderzoek bij alle schoollocaties (hoofd- en nevenvestigingen) en samenwerkingsverbanden-vo. De onderzoekspopulaties bestaan dan ook uit alle schoolleiders van vestigingen voor voortgezet speciaal onderwijs (voormalig) cluster 3 en 4 en praktijkonderwijs, en alle directeurs van de samenwerkingsverbanden-vo in Nederland. Bij de keuze van respondenten is gekozen voor het benaderen van degenen die kennis dragen van samenwerkings-/integratie-initiatieven tussen scholen voor vso en vo, en/of voorgenomen, lopende of afgebroken initiatieven van scholen voor vso en vo gericht op de ontwikkeling van geïntegreerde voorzieningen voor specialistische onderwijszorg.

Aan de enquêtes hebben meegewerkt:

- 118 schoollocaties voor vso (cluster 3 en cluster 4), respons 35 procent;

¹ Een uitgebreide beschrijving en verantwoording zijn opgenomen in het werkdocument met de bijlagen.

- 76 pro-scholen, respons 46 procent;
- 50 samenwerkingsverbanden-vo, respons 67 procent.

Bij het vso is de respons een getrouwe afspiegeling van de scholenpopulatie voor de verdeling van de clusters 3 en 4, scholen met zmlk- of zmok-afdeling, en de spreiding over Nederland en krimpregio's. Bij het pro is de respons representatief voor de schoolgrootte en de spreiding van schoolvestigingen over Nederland en krimpregio's. Bij de samenwerkingsverbanden-vo is de respons representatief voor de spreiding over Nederland.

De tweede onderzoeksvraag is beantwoord met behulp van data verzameld met drie gestructureerde online-vragenlijsten bij a. scholen voor vso (cluster 3 en/of 4), b. het praktijkonderwijs, en c. de samenwerkingsverbanden vo.

Beschrijvingen van vier samenwerkingsinitiatieven vso-vo

De praktijkbeschrijvingen kwamen tot stand op basis van documentanalyse en individuele interviews op locatie met sleutelfiguren uit het vso, pro/overig vo en samenwerkingsverband vo. Ten behoeve van de interviews is een interviewschema opgesteld. Hiervoor werd als uitgangspunt voor de beschrijving een eerder opgesteld format gebruikt (zie Van Veen et al., 2017). Dit format is voor dit onderzoek bewerkt en nader toegespitst op de bij dit onderzoek geformuleerde onderzoeksvragen. Dit leidde tot een interviewschema met de volgende categorieën:

- Profiel: typering van de scholen, aanleiding samenwerking en context
- Ambitie, visie: doelen en motieven
- Aanpak: organisatie en uitvoering
- Opbrengsten
- Knelpunten
- Succesfactoren
- Ondersteuningsbehoeften

Op verzoek van het ministerie van OCW zijn de volgende vier samenwerkingsinitiatieven in het onderzoek betrokken: Eduwiek, Punt Speciaal, Olympia College en VSO Herenwaard, en De Ambelt. De interviews zijn gehouden in de periode van 29 mei tot en met 26 juli 2017. De interviewduur varieerde van 45 minuten tot 1,5 uur. Een aantal betrokkenen is naderhand telefonisch benaderd voor aanvullende informatie. De conceptbeschrijvingen zijn per e-mail tussen augustus en oktober 2017 voorgelegd aan de geïnterviewden met het verzoek na te gaan of er geen onjuistheden waren opgenomen en of zij nog aanvullingen hadden. Alle beschrijvingen zijn door de geïnterviewden goedgekeurd. Voor een overzicht van de geïnterviewden (zie Bijlage 5).

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 staan de voornaamste bevindingen van de vragenlijstonderzoeken naar samenwerking en integratie vso-vo bij vso- en pro-scholen en de samenwerkingsverbanden voortgezet onderwijs centraal. Hoofdstuk 3 bevat vier praktijkbeschrijvingen van initiatieven gericht op intensieve samenwerking of integratie van vso en vo. In hoofdstuk 4 vergelijken we de bevindingen uit beide deelonderzoeken

met die van het eerdere so-sbo-onderzoek, reflecteren we kort op de hoofdbevindingen en staan we stil op de betekenis ervan voor beleid en praktijk.

Meer gedetailleerde resultaten zijn te vinden een separaat document, waarin een uitgebreide verantwoording en bijlagen met aanvullende informatie zijn opgenomen, uitgebreide uitkomsten van de enquêtes.

2. Samenwerking en integratie tussen vso en vo

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste resultaten gepresenteerd van de enquêtes onder scholen voor vso cluster 3 en 4 en pro, en de samenwerkingsverbanden vo. Allereerst wordt de vraag beantwoord wat de stand van zaken is. Daartoe werd in de vraagstelling een onderscheid gemaakt tussen drie vormen van samenwerking:

- 1) Intensieve samenwerking en integratie;
- 2) Inzet van vso bij arrangementen, symbiose en bovenschoolse voorzieningen;
- 3) Inzet van vso bij diagnostiek, preventie en lichte ondersteuning.

We spreken van *intensieve samenwerking* (1) wanneer vso en vo samen delen van het onderwijs uitvoeren. Veelal gaat het om varianten waarbij leerlingen uit het vso deels binnen het vo onderwijs volgen. Dat kan al of niet op een gezamenlijke locatie met gezamenlijke of gedeelde huisvesting plaatsvinden. Een verdergaande variant daarvan is *integratie* (1), waarbij onderwijs en leerlingengroepen uit vso en vo gecombineerd worden. De meest vergaande variant van integratie is wanneer de scheidslijn tussen vso en vo geheel verdwijnt. In het onderzoek is gevraagd naar het feitelijk voorkomen van intensieve samenwerking en integratie en naar voorbereiding om daarmee te beginnen. De beide andere varianten van samenwerking betreffen de inzet van het vso (en in voorkomende gevallen van het praktijkonderwijs) in gezamenlijke initiatieven binnen het samenwerkingsverband, zoals het *aanbieden van arrangementen, symbiose of een gezamenlijke bovenschoolse voorziening* (2) of *inzet van expertise in diagnostiek, lichte ondersteuning of preventie* (3).

Tussen de 'zwaardere' variant van intensieve samenwerking/integratie (1) en de 'lichtere' varianten van inzet (2 en 3) neemt symbiose een tussenpositie in. Bij symbiose is er sprake van leerlingen uit het vso die gedeeltelijk onderwijs volgen in het vo.

In de volgende twee paragrafen worden besproken hoe vaak intensieve samenwerking/integratie voorkomt (2.1) en wat daarvan de belangrijkste kenmerken zijn (2.2). In paragraaf 2.4 komt de inzet van het vso bij arrangementen, symbiose en bovenschoolse voorzieningen aan de orde. In paragraaf 2.5 wordt de inzet van vso bij diagnostiek, preventie en lichte ondersteuning besproken.

Vervolgens worden de volgende onderzoeksvragen beantwoord:

- Wat zijn de motieven voor samenwerking en met welke partners wordt samengewerkt?
- Welke knelpunten en opbrengsten worden bij deze vormen van samenwerking gesignaleerd en wat is de invloed van de invoering van passend onderwijs op de samenwerkingsinitiatieven?
- Welke toekomstverwachtingen zijn er ten aanzien van de samenwerking en/of integratie, en welke ondersteuningsbehoeften hebben scholen en samenwerkingsverbanden in dit verband?

2.1 Intensieve samenwerking en integratie

Als eerste bespreken we de intensieve samenwerking en integratie. Een kwart van alle schoollocaties voor vso voert een vorm van intensieve samenwerking/integratie uit (19%) of is met de feitelijke voorbereiding (8%) hiervan begonnen. Bijna driekwart van de vso-scholen voert geen vorm van intensieve samenwerking/integratie uit waarvan 47% dat ook niet van plan is en 26% dat nog overweegt.

Dezelfde vraag is ook voor gelegd aan de samenwerkingsverbanden. In 42% van de samenwerkingsverbanden zijn volgens de directeurs van samenwerkingsverbanden een of meer varianten van intensieve samenwerking tussen vso en vo in uitvoering (28%) of in voorbereiding (14%). Bij de resterende 58% is zulks niet het geval doch 30% denkt er nog over na.

Samenwerkingsverbanden rapporteren vaker dan vso-scholen (42% tegen 27%) dat er varianten van intensieve samenwerking/integratie tussen het vso en vo in uitvoering of voorbereiding zijn. Deze discrepantie kan te maken hebben met het feit dat samenwerkingsverbanden-vo uitspraken doen over alle vso- en vo-vestigingen in hun gebied, terwijl de scholen dat alleen voor hun eigen school doen.

Bij het pro geeft 18% van de scholen aan dat zij een vorm van intensieve samenwerking/integratie met het vso uitvoeren (13%) of met de feitelijke voorbereiding (4%) hiervan begonnen zijn. De resterende 82% voert geen vorm van intensieve samenwerking uit en is dat ook niet van plan (57%) of denkt er nog over na (22%).

Vormen van intensieve samenwerking/integratie

Vso-scholen zijn zeven mogelijke vormen van intensieve samenwerking/integratie voorgelegd met daarbij de vraag of door de schoollocatie een van de genoemde (of vergelijkbare) vormen van intensieve samenwerking/integratie met een vo-school wordt uitgevoerd of de feitelijke uitvoering in voorbereiding is genomen (tabel 3-1).

De meest voorkomende vorm van intensieve samenwerking/integratie in uitvoering of voorbereiding (13 vso-scholen, 42%) is symbiose/meetellen van onderwijstijd, een variant die niet in de vragenlijst is voorgelegd maar in de open antwoorden bij een 'andere vorm van intensieve samenwerking/integratie' frequent is genoemd. Deze variant wordt hierna, in paragraaf 2.2 uitgebreider besproken.

Vier andere varianten volgen op afstand:

- Intensieve samenwerking én huisvesting op één locatie maar nog geen integratie (16%),
- Intensieve samenwerking én huisvesting op één locatie én integratie op onderdelen (10%),
- Bundeling of integratie van vso en pro of overig vo in één voorziening voor gespecialiseerd onderwijs (10%),
- Opheffing vso-locatie en integratie vso in vo (13%).

Geen van de intensieve samenwerkingsvormen hangt samen met de huisvestingssituatie van de vso- en vo-scholen.

Tabel 2-1 Vorm van intensieve samenwerking/integratie vso/vo bij vso-schoollocaties in uitvoering of in voorbereiding naar vso-clusters (in aantallen en procenten)

	Uitvoering				Vorbereiding		Totaal
	vso 3	vso 4	vso 3	vso 4	vso	vso	
Intensieve samenwerking én huisvesting op één locatie maar nog geen integratie	2	0	3	0	5	16%	
Intensieve samenwerking én huisvesting op één locatie en integratie op onderdelen	1	2	0	0	3	10%	
Bundeling/integratie van vso en in één voorziening voor gespecialiseerd onderwijs in het samenwerkingsverband/regio	2	0	1	0	3	10%	
Bundeling/integratie van vso en overig vo-schooltype (vmbo/havo/vwo) in één voorziening voor gespecialiseerd onderwijs	1	1	0	2	4	13%	
Opheffing van vso-locatie c.q. integratie van het vso in het pro/overig vo (school met specifiek profiel)	0	0	0	0	0	0%	
Symbiose/meetellen onderwijstijd	5	7	1	0	13	42%	
Andere vorm van intensieve samenwerking/integratie	0	1	2	0	3	10%	
Totaal abs. (n=100%)	11	11	7	2	31	31	

De variant van intensieve samenwerking én huisvesting vso en vo op één locatie, maar nog geen integratie komt in 14 van de 21 samenwerkingsverbanden-vo met een vorm van intensieve samenwerking voor (waarvan 10 in uitvoering en 4 in voorbereiding). Berekend over alle 50 responderende samenwerkingsverbanden-vo is dat 28%. Intensieve samenwerking én huisvesting vso en vo op één locatie én integratie op onderdelen komt voor in 13 van de 50 samenwerkingsverbanden-vo. Dat is 26% van alle samenwerkingsverbanden-vo. Hiervan hebben 10 samenwerkingsverbanden-vo een of meer initiatieven in uitvoering en 3 samenwerkingsverbanden-vo in voorbereiding. Een bundeling/integratie van vso met vo in één voorziening voor gespecialiseerd onderwijs is in 2 samenwerkingsverbanden-vo in uitvoering, 4% van alle samenwerkingsverbanden-vo.

De opheffing vso-locatie/integratie van vso in vo (school met specifiek profiel) is in 2 samenwerkingsverbanden-vo in uitvoering en bij 1 in voorbereiding, in totaal in 6% van alle 50 samenwerkingsverbanden-vo.

De samenwerkingsverbanden-vo rapporteren vaker dan vso-scholen (42% tegen 27%) dat er varianten van intensieve samenwerking/integratie tussen het vso en vo in uitvoering of voorbereiding zijn. Deze discrepantie kan wederom te maken hebben met het feit dat samenwerkingsverbanden-vo uitspraken doen over alle vso- en vo-vestigingen in hun gebied, terwijl de scholen dat alleen voor hun eigen school doen.

Van de dertien pro-scholen in het onderzoek die hun intensieve samenwerkingsvorm hebben gespecificeerd (tabel 2-2) zijn er tien in uitvoering en drie in voorbereiding. Symbiose/meetellen van onderwijstijd en intensieve samenwerking én huisvesting op één locatie en integratie op onderdelen worden elk door 3 pro-scholen genoemd. Naast de zes scholen die andere varianten noemen, meldt 1 pro-school dat de opheffing van een vso-locatie en integratie in het pro ter hand is genomen.

Tabel 2-2 Vorm van intensieve samenwerking/integratie vso/vo bij pro-schoollocaties in uitvoering of in voorbereiding (in aantallen)

	In uitvoering	In voorbereiding	Totaal
Intensieve samenwerking én huisvesting op één locatie maar nog geen integratie	1	0	1
Intensieve samenwerking én huisvesting op één locatie en integratie op onderdelen	2	1	3
Bundeling/integratie van pro en vso in één voorziening voor gespecialiseerd onderwijs in het samenwerkingsverband/regio	1	1	2
Opheffing van vso-locatie c.q. integratie van het vso in het pro (school met specifiek profiel)	1	0	1
Symbiose/meetellen onderwijstijd	2	1	3
Andere vorm van intensieve samenwerking/integratie	3	0	3
Totaal abs. (n=100%)	10	3	13

Toekomstverwachtingen intensieve samenwerking vso en vo

Zowel vso-scholen die intensief samenwerken of een vorm van intensieve samenwerking of integratie voorbereiden als vso-scholen die dat (nog) niet doen is gevraagd of zij betrokken zijn bij (nog meer) initiatieven om in de komende 2 tot 5 jaar een vorm van intensieve samenwerking of integratie met een vo-school in de regio aan te gaan (tabel 2-3). Een vijfde van de scholen meldt dat erover wordt nagedacht en dat de uitvoering hoogstwaarschijnlijk is. Drie op de tien denken er ook over na maar de uitvoering is niet zeker. Voor een kwart is het (voorlopig) geen onderwerp meer om mee verder te gaan en een vijfde heeft er nog niet over nagedacht.

Van de groep vso-scholen die thans een vorm van intensieve samenwerking/integratie uitvoeren of voorbereiden, rapporteert 62% dat zij betrokken zijn bij een ander toekomstig initiatief (al dan niet zeker dat het wordt uitgevoerd). Van de vso-scholen die thans geen vorm van intensieve samenwerking/integratie uitvoeren of voorbereiden, meldt 42% dat zij bij een toekomstig initiatief zijn betrokken.

Tabel 2-3 Betrokkenheid bij toekomstige/nieuwe initiatieven van intensieve samenwerking/integratie vso/vo naar vso-clusters, vso en pro (in procenten)

	vso-3	vso-4	vso	pro
Daar denken we over na en dat zullen we hoogstwaarschijnlijk ook uitvoeren	21	25	22	16
Daar denken we over na maar het is niet zeker of we dat zullen uitvoeren	25	38	30	20
Daar hebben we over nagedacht maar daar gaan we (voorlopig) niet mee verder	29	15	24	36
We hebben daar nog niet over nagedacht	21	18	19	24
Weet niet	4	5	5	4
Totaal abs. (n=100%)	68	40	108	70

Van de groep vso-scholen die thans een vorm van intensieve samenwerking/integratie uitvoeren of voorbereiden, rapporteert 67% dat zij betrokken zijn bij een ander toekomstig initiatief (al dan niet zeker dat het wordt uitgevoerd), 21% is dat niet en 13% weet het niet. Van de vso-scholen die thans geen vorm van intensieve

samenwerking/integratie uitvoeren of voorbereiden, meldt 48% dat zij bij een toekomstig initiatief zijn betrokken, 50% van niet en 2% weet het niet.

Van de pro-scholen meldt ruim een derde dat zij betrokken zijn bij een ander toekomstig intensieve-samenwerkingsinitiatief (al dan niet zeker dat het wordt uitgevoerd). Nog een groep van ruim een derde heeft er ook over gedacht maar gaat er niet mee verder en een kwart heeft er niet over nagedacht.

Toekomstige vormen van intensieve samenwerking tussen vso en vo

Als alle vso-scholen gevraagd wordt welke toekomstige vorm van intensieve samenwerking tussen vso en vo zij voor de komende 2 tot 5 jaar het meest voor mogelijk houden dan levert dat een gevarieerd beeld op (tabel 2-4).

Twee op de tien vso-scholen voorzien een grotendeels traditionele scheiding tussen vso-schoollocaties en vo-scholen. Daarnaast verwacht 9% tot 12% vormen van intensieve samenwerking én huisvesting op één locatie en al dan niet met integratie op onderdelen, intensieve samenwerking/integratie op onderdelen maar behoud van de eigen locatie (waaronder symbiose, inzet van arrangementen, speciale klassen), en een verdergaande inzet van vso-activiteiten in het vo maar met behoud van een apart vso. Andere varianten worden minder vaak genoemd maar 6% verwacht opheffing van de vso-locatie dan wel integratie van het vso in het vo (school met specifiek profiel).

Er is tussen vso-clusters geen verschil in opvatting over de toekomst.

De samenwerkingsverbanden-vo hebben in tegenstelling tot vso- en pro-scholen in de vragenlijst verschillende varianten voor hun scholen kunnen schetsen. De samenwerkingsverbanden-vo voorzien vooral (84%) dat vso-activiteiten vanuit een zelfstandig blijvend vso in het vo worden uitgebreid. Een op de vijf verwacht een grotendeels traditionele scheiding tussen vso-schoollocaties en dat vo-scholen en vso intensief samenwerken op één schoollocatie met al dan niet integratie op onderdelen. Vijf samenwerkingsverbanden-vo (10%) verwachten een opheffing van een of meer vso-locaties en integratie in een school of scholen met een speciaal profiel (1 met een pro-school, 3 met een overig-vo-school en 1 met pro/overig vo).

Scholen in het pro verwachten vooral dat de scheiding tussen vso en vo grotendeels blijft bestaan (43%), dat er intensief wordt samengewerkt met integratie op onderdelen en behoud van de eigen locatie (13%), of dat vso en pro/overig vo worden gebundeld of geïntegreerd in één voorziening voor gespecialiseerd onderwijs in het samenwerkingsverband/regio (11%). Opheffing van een vso-locatie en integratie in een school met een speciaal profiel wordt door geen van de pro-scholen genoemd.

Tabel 2-4 Vormen van toekomstige (intensieve) samenwerking tussen vso en vo naar vso-clusters, vso, pro en samenwerkingsverbanden-vo* (in procenten)

	vso-3	vso-4	vso	pro	SWV-vo
Grotendeels traditionele scheiding tussen vso-schoollocaties en vso-scholen	24	13	20	43	18
Intensieve samenwerking én huisvesting op één locatie en integratie op onderdelen	12	13	12	7	18
Intensieve samenwerking/integratie op onderdelen maar behoud van eigen locatie (waaronder symbiose, inzet van arrangementen, speciale klassen)	12	10	11	13	8
Verdergaande inzet van vso-activiteiten in vo met behoud van apart vso	12	8	10	7	84
Intensieve samenwerking én huisvesting op één locatie maar nog geen integratie	6	13	9	4	18
Bundeling/integratie van vso en pro in één voorziening voor gespecialiseerd onderwijs in het samenwerkingsverband/regio	6	10	8	7	12
Bundeling/integratie van vso en overig vo-schooltype (vmbo/havo/vwo) in één voorziening voor gespecialiseerd onderwijs	5	10	7	4	6
Opheffing vso-locatie c.q. integratie van vso in pro (school met specifiek profiel)	6	3	5	0	4
Samenvoeging vso-scholen/cluster 3 en 4	3	3	3	1	2
Opheffing vso-locatie c.q. integratie van vso in overig vo (school met specifiek profiel)	2	0	1	0	8
Andere (niet gespecificeerde) vorm van intensieve samenwerking/integratie	12	20	15	12	8
Totaal abs. (n=100%)	66	40	104	69	49

*) De samenwerkingsverbanden-vo konden meerdere antwoorden geven waardoor percentages tot meer dan 100% optellen.

2.2 Kenmerken van intensieve samenwerking/integratie

In deze paragraaf gaan we in op enkele aspecten van intensieve samenwerking/integratie. Het betreft de onderwijspartners waarmee scholen samenwerken, motieven voor de intensieve samenwerking, de beoogde vorm van intensieve samenwerking, en ervaren profijt en knelpunten van de intensieve samenwerking.

Onderwijspartners intensieve samenwerking/integratie vso-vo

Verreweg de belangrijkste samenwerkingspartner voor het vso is het vmbo. Driekwart van de vso-scholen werkt intensief samen met het vmbo (77%). Een minderheid werkt (ook) intensief samen met het pro (32%) en havo (19%). Binnen vso cluster 3 werken respectievelijk 12 en 8 van de 18 scholen in het onderzoek intensief samen met vmbo en pro. Voor het cluster 4 met 13 vso-scholen zijn de respectieve cijfers 12 en 2. Er zijn 21 samenwerkingsverbanden-vo (42% van alle 50 responderende samenwerkingsverbanden-vo) waarin door scholen voor vso en vo initiatieven van intensieve samenwerking/integratie worden uitgevoerd of voorbereid. In de onderstaande tabel 2-5 zijn samenvattend voor de hierboven besproken vier varianten en de door samenwerkingsverbanden-vo toegevoegde initiatieven de samenwerkingscombinaties van vso 3 en 4 enerzijds en vo (pro, vmbo, havo, vwo) anderzijds vermeld.

Vijftien van de 21 samenwerkingsverbanden-vo met intensieve samenwerking (71%) rapporteren dat lopende of in voorbereiding zijnde initiatieven van intensieve samenwerking/integratie vso/vo het vaakst voorkomen tussen scholen in vso cluster 4 en vmbo. De combinaties vso-3 en vmbo wordt daarnaast door 48% van de samenwerkingsverbanden genoemd en die van vso-3 en pro door 29%. Een kwart van de samenwerkingsverbanden-vo noemt de combinatie vso-3 met havo en vwo en 38% vso-4 en pro, havo en vwo.

Tabel 2-5 Samenwerkingsverbanden-vo met intensieve samenwerkingscombinaties vso-clusterscholen 3 en 4 en vo-scholen (n=21, in procenten van het totaal, meer combinaties per swv-vo mogelijk)

	vso-3	vso-4
Pro	29	38
Vmbo	48	71
Havo	24	38
Vwo	24	38

De samenwerking tussen de pro-scholen en het vso heeft vooral betrekking op zmlk- en zmk-scholen (elk 6 van de 13 pro-scholen). Vier pro-scholen werken (ook) samen met cluster-4-scholen met een andere afdeling.

Motieven voor en beoogde vormen van intensieve samenwerking/integratie

Vso-scholen zijn dertien motieven voorgelegd waarvan scholen op een vijfpuntsschaal konden aangeven in welke mate deze motieven een rol spelen bij de intensieve samenwerking/integratie (tabel 2-6). De schaal varieert van 1'niet' tot in 5'zeer hoge mate'. Er zijn twee motieven die voor het vso (en beide clusters) in hoge mate een rol spelen en vooral betrekking hebben op de inhoud/kwaliteit van het aanbod:

- Het beter kunnen bedienen van groepen leerlingen met speciale ondersteuningsbehoeften,
- Het verbeteren van individuele maatwerktrajecten.

Drie motieven spelen enigszins een rol: het realiseren van een beter gebundeld aanbod van specialistische onderwijszorg in de regio of het samenwerkingsverband, de behoefte om leerlingen te groeperen op basis van hun ondersteuningsbehoefte en/of het uitstroomprofiel van de vo-school, en het ondersteunen van meer inclusief onderwijs in het reguliere vo.

De overige motieven spelen in geringe mate een rol waaronder enkele die met financiën/bekostiging hebben te maken.

Bij de top vijf scores voor motieven heeft 55% tot 76% van de vso-scholen op deze items een schaalscore 4 of 5 gegeven.

Tabel 2-6 Vijf hoogst scorende motieven voor intensieve samenwerking/integratie vso/vo voor vso-clusters, vso en pro, uitgedrukt in gemiddelde schaalscores (schaal 1-5)

	vso 3	vso 4	vso	pro
Beter bedienen van groepen leerlingen met speciale ondersteuningsbehoeften	3,7	4,4	4,0	4,2
Verbeteren van individuele maatwerktrajecten	4,2	3,9	4,1	4,0
Beter gebundeld aanbod specialistische onderwijszorg in regio/swv	3,4	2,9	3,6	3,4
Behoeft om leerlingen te groeperen o.b.v. ondersteuningsbehoefte en/of uitstroomprofiel	3,2	3,7	3,4	3,5
Het ondersteunen van meer inclusief onderwijs in het reguliere vo	3,3	3,1	3,2	3,7
Totaal abs. (n=100%)	16	13	29	12

Bij het pro zien we dezelfde vijf items terug die bij het vso enigszins tot een belangrijke rol spelen. Van de twaalf scholen heeft 50% tot 83% deze items als in hoge of zeer hoge mate een rol spelend aangemerkt.

Beoogde vorm van intensieve samenwerking/integratie

Een derde van de vso-scholen (35%) die een vorm van intensieve samenwerking/integratie vso/vo uitvoeren of voorbereiden, streeft naar een symbiose-relatie met het vo. Voor 28% is het beoogde doel intensieve samenwerking én huisvesting met het vso/vo op één locatie en integratie op onderdelen en 17% werkt toe naar bundeling of integratie van vso en vo in één voorziening voor gespecialiseerd onderwijs in het samenwerkingsverband/regio.

Vergelijken we de beoogde vormen van intensieve samenwerking/integratie met de huidige (in uitvoering of voorbereiding zijnde) vormen dan lijkt het erop dat vso-scholen meer koersen op intensieve samenwerking én huisvesting op één locatie en integratie op onderdelen (van 10% naar 28%) en minder op symbiose-constructies (van 42% naar 35%).

Van de 12 pro-scholen richten er zich twee op intensieve samenwerking én huisvesting op één locatie en integratie op onderdelen, twee op symbiose; één op intensieve samenwerking én huisvesting op één locatie zonder integratie, één op een bundeling van vso en vo in een gespecialiseerde voorziening, één op opheffing van de vso-locatie en integratie in een vo-school met special profiel en de resterende vijf op een andere niet gespecificeerde samenwerkingsvorm.

Profijt van intensieve samenwerking/integratie

Het oordeel van scholen en samenwerkingsverbanden-vo over profijt van de intensieve samenwerking/integratie is weergegeven in tabel 2-7. Volgens de samenwerkingsverbanden-vo levert de intensieve samenwerking vso-vo het meeste profijt op bij de bundeling en/of het behoud van expertise en de ondersteuning voor leerlingen.

De meerwaarde van de intensieve samenwerking/integratie wordt door de vso-scholen niet hoog gewaardeerd. De pro-scholen zijn iets positiever in hun oordelen dan vso-scholen op (in aflopende volgorde): kwaliteit van de speciale onderwijszorg, daadwerkelijke uitvoering van meer inclusief onderwijs, bundeling en/of behoud van expertise en ondersteuning voor leerlingen.

Tabel 2-7 Hoogst scorende vormen van profijt van intensieve samenwerking/integratie vso/vo voor vso-clusters, vso, pro en samenwerkingsverbanden-vo, uitgedrukt in gemiddelde schaalscores (schaal 1-5)

	vso 3	vso 4	vso	pro	swv-vo
Ondersteuning voor leerlingen	3,2	3,0	3,1	3,1	3,5
Daadwerkelijke uitvoering van meer inclusief onderwijs	2,8	2,8	2,8	3,2	2,6
Bundeling/behoud expertise	2,6	2,8	2,7	3,2	3,7
Kwaliteit van de speciale onderwijszorg	2,3	2,8	2,5	3,6	3,1
Ondersteuning voor eigen onderwijsmedewerkers	2,8	2,1	2,5	2,6	2,8
Samenwerking met ouders	2,7	1,8	2,3	2,3	2,9
Totaal abs. (n=100%)	13	10	23	12	20

Knelpunten bij intensieve samenwerking/integratie vso-vo

Vso-scholen is een lijst met achttien mogelijke knelpunten bij intensieve samenwerking voorgelegd. Op een item na liggen alle scores voor de items op een schaal van 1 tot 5 (van 'niet' tot 'in zeer hoge mate') onder het schaal midden. In tabel 2-8 zijn de items met de hoogste scores vermeld. Opvallend is dat vso-scholen cluster 4 in hoge mate problemen ervaren voortkomend uit wet- en regelgeving of bekostiging. Bij de vso-clusters valt verder op dat – gebaseerd op de schaalscores – scholen in cluster 3 in mindere mate knelpunten aangeven dan scholen in cluster 4.

Tabel 2-8 Hoogst scorende knelpunten bij intensieve samenwerking/integratie vso/vo voor vso-clusters, vso, pro en samenwerkingsverbanden-vo, uitgedrukt in gemiddelde schaalscores (schaal 1-5)

	vso 3	vso 4	vso	pro	swv-vo
Problemen voortkomend uit wet- en regelgeving/bekostiging	2,5	3,7	3,0	3,4	2,8
Organisatorische problemen	2,7	2,9	2,8	2,8	2,5
Personele problemen	2,4	2,5	2,4	2,4	2,1
Financiële problemen	2,2	2,5	2,3	2,3	2,3
Spreiding/thuis nabijheid	1,8	2,5	2,1	2,3	2,7
Huisvestingsvragen	2,0	2,6	2,2	2,1	2,9
Beperkte medewerking/ontbrekende steun van het ministerie van OCW	2,0	2,3	2,1	2,8	2,3
Totaal abs. (n=100%)	15	11	26	12	20

De samenwerkingsverbanden met initiatieven van intensieve samenwerking/integratie vso/vo ervaren in geringe tot enige mate knelpunten bij huisvestingsvraagstukken, wet- en regelgeving, vraagstukken rondom thuis nabijheid van voorzieningen, beperkte medewerking of ontbrekende steun van jeugdhulp-/zorginstellingen (2,6) en organisatieproblemen. Wel opvallend hierbij is dat de individuele scores van de samenwerkingsverbanden sterk uiteenlopen van niet of geringe tot (zeer) hoge mate. De pro-scholen ervaren in enige mate knelpunten die liggen op het vlak van wet- en regelgeving of bekostiging, en in geringe mate knelpunten met betrekking tot beperkte medewerking of ontbrekende steun van het ministerie van OCW, en organisatorische problemen.

2.3 Inzet vso bij arrangementen, symbiose en voorzieningen

De tweede vorm van samenwerking betreft de inzet van het vso (en pro) bij arrangementen, symbiose en bovenschoolse voorzieningen voor (groepen) leerlingen in het vo. In deze paragraaf wordt geïnventariseerd hoe hieraan door het vso en het vo in de praktijk vorm wordt gegeven. Daarbij staan we ook stil bij knelpunten en toekomstverwachtingen.

Samenwerking vso en vo bij arrangementen en speciale klassen/voorzieningen

Ruim de helft van de vso-scholen werkt mee aan het verzorgen van maatwerkarrangementen voor individuele leerlingen in het vo. Een kwart verzorgt (ook/mede) arrangementen voor specifieke doelgroepen vo-leerlingen. Zes tot vijftien procent ondersteunt (ook) speciale autismeklassen in vo-scholen en speciale klassen voor specifieke doelgroepen in het vo (tabel 2-9).

Al deze activiteiten samengenomen is 62% van de vso-scholen op een of meer van deze terreinen in het vo actief. Scholen in cluster 4 doen dat vaker (78%) dan scholen in cluster 3 (52%).

Tabel 2-9 Samenwerking vso met vo bij arrangementen en speciale klassen/voorzieningen in vo-scholen naar vso-clusters en vso (in procenten)

	vso-3	vso-4	vso
Maatwerkarrangementen voor individuele vo-leerlingen	48	65	55
Arrangementen voor specifieke doelgroepen vo-leerlingen	20	30	24
Speciale autismeklas in vo-school/-scholen met ondersteuning door vso (maar niet als nevenvestiging) *	3	15	8
Speciale klas voor een andere specifieke doelgroep in vo-scholen met ondersteuning door vso (maar niet als nevenvestiging) *	8	28	15
Speciale (tijdelijke) opvang-/ondersteuningsvoorziening voor diverse doelgroepen in vo-scholen (maar niet als nevenvestiging)	3	10	6
Totaal abs. (n=100%)	64	40	104

*) Significante verschillen tussen clusters ($p < 0.05$)

Samenwerking vso en pro bij arrangementen en speciale klassen/voorzieningen

Iets meer dan de helft van de pro-scholen (55%) rapporteert samen te hebben gewerkt met het vso bij het aanbod van maatwerkarrangementen voor individuele leerlingen in het pro.

Pro-scholen werken ook samen met het vso om maatwerkarrangementen te realiseren voor individuele leerlingen in het overige vo. Ruim een vijfde (22%) pro-scholen heeft daarmee ervaring.

Bij 27% van de pro-scholen is er met het vso samengewerkt bij het aanbod van arrangementen voor specifieke doelgroepen leerlingen in het pro. Zes procent deed dat als het arrangement betrekking had op specifieke doelgroepen leerlingen in het overige vo.

Het percentage pro-scholen dat met het vso samenwerkt varieert van 8% tot 13% als het gaat om een speciale klas voor een specifieke doelgroep in het pro of het overige vo of een speciale (tijdelijke) opvang- of ondersteuningsvoorziening voor diverse doelgroepen in de pro-school of een andere vo-school (zoals trajectklas, interne time-out).

Op het gebied van de vier typen arrangementen en speciale klassen/voorzieningen op school werkt 69% van de pro-scholen in de uitvoering samen met het vso. De resterende 31% van de pro-scholen is op geen van de vier terreinen met het vso actief.

Samenwerking vso en vo bij symbiose/meetellen onderwijstijd en uitstroomprofielen

Leerlingen kunnen een deel van het onderwijsprogramma op een andere school volgen. Leerlingen op het vso die gedeeltelijk naar het regulier vo, inclusief een tussenvoorziening als een orthopedagogisch-didactisch centrum (opdc) gaan, maken daarbij gebruik van de symbioseregeling. Voor leerlingen op het vo die ook les volgen op een andere school voor (vo of) vso, heet dit 'meetellen onderwijstijd'.

Een derde van de vso-scholen (33%) heeft een symbiose-regeling met het vo, vooral met het vmbo en pro. De resterende 67% heeft dat niet. Er is geen verschil tussen clusters in de mate waarin dit voorkomt.

Het merendeel van de vso-leerlingen volgt in voorkomend geval onderwijs aan een vmbo-school (59%). De helft gaat naar het pro (50%). Het havo (21%) en vwo (3%) worden minder vaak door leerlingen uit het vso bezocht. Leerlingen uit cluster 3 volgen vaker dan gemiddeld lessen in het praktijkonderwijs, leerlingen uit het cluster 4 vaker in het vmbo en havo.

Volgens 38% van de pro-scholen volgen leerlingen uit het vso onderwijs op hun school. De grootste groep op het pro betreft zml-leerlingen (88%). Bij 28% van de voorkomende gevallen gaat het om zmk-leerlingen.

Meetellen onderwijstijd

Een vijfde van de vso-scholen (22%) meldt dat leerlingen uit het vo op hun vso-school lessen volgen (meetellen onderwijstijd). Bij de rest (78%) is hiervan geen sprake. Dit gebeurt in cluster 3 even vaak als in cluster 4. De vo-leerlingen zijn vooral afkomstig uit het vmbo (65% van de voorkomende gevallen) en pro (57%).

Meetellen van onderwijstijd komt in het pro maar in een beperkt aantal gevallen voor: op 3% van de pro-scholen.

Uitstroomprofielen

Een kwart van de vso-scholen cluster 3 (25%) werkt samen met een school voor praktijkonderwijs bij een (gezamenlijk) onderwijsaanbod of begeleiding van leerlingen in het *uitstroomprofiel arbeidsmarkt*.

Bij het pro werkt 20% van de scholen in het kader van hun uitstroomprofiel arbeidsmarkt samen met een school voor vso cluster 3.

Een vijfde van de vso-cluster-4-scholen (18%) werkt samen met een school voor praktijkonderwijs. Van de pro-scholen zegt 17% met vso cluster 4 samen te werken. De samenwerking heeft vooral betrekking op het delen van een praktijkwerkplaats of het stagebeleid.

Zeven van iedere tien vso-scholen cluster 4 (69%) werken samen met een school voor overig voortgezet onderwijs en/of mbo bij een (gezamenlijk) onderwijsaanbod voor leerlingen in het *uitstroomprofiel vervolgonderwijs*. Er wordt het vaakst samengewerkt met het mbo (in 74% van de gevallen) en het vmbo (48%).

Samenwerking vso en vo bij swv-voorzieningen voor groepen leerlingen

Vijftien tot 44 procent van de vso-scholen verleent ondersteuning aan groepen vo-leerlingen bij arrangementen voor herintegratie van thuiszitters, een opdc of onderwijsvoorziening voor observatie/tijdelijke opvang/crisisinterventie, en in andere (tussen)voorzieningen van het samenwerkingsverband-vo (tabel 2-10).

De deelnamepercentages van pro-scholen op deze drie items variëren van 18% tot 44%.

Tabel 2-10 Deelname aan ondersteuning in voorzieningen van het swv-vo naar vso-clusters, vso en pro (in procenten)

	vso-3	vso-4	vso	pro
Arrangementen voor herintegratie van thuiszitters	38	53	44	44
Opdc/tijdelijke onderwijsvoorziening in samenwerkingsverband-vo	22	33	26	41
Andere (tussen)voorziening van het samenwerkingsverband-vo *	6	28	15	18
Totaal abs. (n=100%)	63	40	103	66

*) Significante verschillen tussen clusters (p<0.05)

In meer dan de helft (51% tot 59%) van de samenwerkingsverbanden-vo werken vso en vo samen bij het verzorgen van arrangementen voor herintegratie van thuiszitters, in speciale (tijdelijke) opvang-/ondersteuningsvoorziening voor diverse doelgroepen in vo-scholen en bij het opdc en/of reboundvoorzieningen (tabel 2-11). Er is minder vaak samenwerking (respectievelijk 35% en 28%) bij andere (tussen)voorzieningen van het samenwerkingsverband vo en symbiose/meetellen onderwijstijd waarbij vo-leerlingen een vso-school bezoeken.

In het algemeen komt samenwerking van het vo met het vso cluster 4 op bovenstaande terreinen vaker voor dan met het vso cluster 3. Daarnaast melden samenwerkingsverbanden-vo anderhalf tot twee keer vaker dan vso-scholen dat het vso betrokken is bij arrangementen, symbiose en voorzieningen voor (groepen) leerlingen.

Tabel 2-11 Samenwerking vso-vo bij arrangementen, symbiose en voorzieningen voor (groepen) leerlingen naar vso-clusters volgens samenwerkingsverbanden-vo (n=49, in procenten)

	met vso-3	met vso-4	met vso-3/4	geen	weet niet
Samenwerking vso/vo bij maatwerkarrangementen voor individuele vo-leerlingen	4	27	63	4	2
Samenwerking vso/vo bij arrangementen voor specifieke doelgroepen vo-leerlingen	4	39	29	27	2
Speciale (tijdelijke) opvang-/ondersteuningsvoorziening voor diverse doelgroepen in vo-scholen	0	37	16	45	2
Symbiose (vso-leerlingen in vo)	8	41	14	33	4
Symbiose/meetellen onderwijstijd (vo-leerlingen in vso)	2	16	10	45	27
Betrokkenheid vso bij arrangementen herintegratie van thuiszitters	2	27	31	27	14
Betrokkenheid van vso bij opdc/rebound in swv-vo	0	43	8	45	4
Betrokkenheid van vso bij andere (tussen)voorziening swv-vo	2	20	12	61	4

Knelpunten samenwerking vso en vo bij arrangementen, symbiose en voorzieningen voor (groepen) leerlingen

Vier op de tien vso-scholen (44%) ervaren knelpunten op het gebied van arrangementen, symbiose en (bovenschoolse) voorzieningen voor groepen leerlingen bij de samenwerking met het vo. Het belangrijkste knelpunt daarbij betreft wet- en regelgeving en/of bekostiging die gemoeid is met deze vormen van samenwerking (volgens 35% van de vso-scholen met knelpunten). Daarna wordt bestuurlijke inrichting/samenwerking tussen vso en vo door 27% genoemd en problemen rondom één verbindende inhoudelijke visie en onderwijskundige problemen elk door 6%. Iets minder dan de helft van de vso-scholen (47%) ervaart geen knelpunten.

De helft van de 46 samenwerkingsverbanden-vo (54%) rapporteert knelpunten (die zich in belangrijke mate voordoen) in een of meer van de samenwerkingsrelaties tussen vso-scholen en bovenschoolse voorzieningen enerzijds en vso-scholen anderzijds. De knelpunten betreffen problemen met de bekostiging/financiën (20%), terugplaatsing van leerlingen vanuit het vso of een bovenschoolse voorziening naar het reguliere vo (16%), onduidelijkheid over mogelijkheden of ervaren beperkingen volgens de huidige wet- en regelgeving (16%), thuisnabijheid en toezicht door de Inspectie van het Onderwijs (met elk 12%). De resterende 46% ervaart geen problemen.

Een derde van de pro-scholen (34%) rapporteert knelpunten bij de samenwerking, terwijl 51% dat niet zo ervaart. Van de zestien pro-scholen met knelpunten noemen er 7 problemen voortkomend uit wet- en regelgeving/bekostiging, 3 problemen met één verbindende inhoudelijke visie en 2 bestuurlijke inrichting/samenwerking met onderwijspartners en financiële problemen.

Toekomstverwachtingen samenwerking vso en vo bij arrangementen, symbiose en voorzieningen voor (groepen) leerlingen

Een meerderheid van de vso-scholen (80%) verwacht voor de komende 2 tot 5 jaar een toename in de samenwerking tussen vso en vo bij een of meer onderdelen van arrangementen, symbiose en voorzieningen voor (groepen) leerlingen (tabel 2-12). De meeste vso-scholen (74%) voorzien een toename in samenwerking bij het verzorgen van maatwerk- en groepsarrangementen voor vo-leerlingen. Ruim de helft verwacht ook een toename in symbiosetrajecten, speciale klassen voor groepen leerlingen en de samenwerking bij (bovenschoolse) voorzieningen voor (groepen) leerlingen. Ten aanzien van het meetellen van onderwijstijd (vo-leerlingen in vso) voorziet 34% van de vso-respondenten een toename. In het algemeen verwachten weinig scholen (1% tot 4%) een afname in de samenwerking op deze terreinen.

Er treden geen verschillen op tussen clusters voor wat betreft hun toekomstverwachtingen.

Tabel 2-12 Verwachte toename samenwerking tussen vso en vo bij arrangementen, symbiose en voorzieningen voor (groepen) leerlingen volgens vso en pro

		vso		pro	
		(n=100%)		(n=100%)	
		vso	pro	vso	pro
Maatwerk- en groepsarrangementen	74%	88	57%	58	
Speciale klassen voor groepen leerlingen	54%	78	27%	45	
(Bovenschoolse) voorzieningen voor (groepen) leerlingen	54%	79	35%	49	
Symbiose (vso-leerlingen in vo)	55%	84	43%	53	
Meetellen onderwijstijd (vo-leerlingen in vso)	34%	74	22%	44	

Een ruime meerderheid van de samenwerkingsverbanden-vo (66% tot 86%) verwacht voor de komende 2 tot 5 jaar een toename in de samenwerking tussen het vso en vo op het gebied van maatwerk-arrangementen voor individuele vo-leerlingen, arrangementen voor specifieke doelgroepen vo-leerlingen, arrangementen voor herintegratie van thuiszitters, en symbiose waarbij vso-leerlingen het vo bezoeken).

De helft verwacht ook dat er meer symbiose/meetellen onderwijstijd zal optreden en de betrokkenheid bij andere (tussen)voorzieningen van het samenwerkingsverband vo zal toenemen.

Minder positief is een minderheid die verwacht dat de betrokkenheid van het vso toeneemt bij het opdc en/of reboundvoorzieningen en bij de speciale (tijdelijke) opvang- of ondersteunings-voorzieningen voor diverse doelgroepen in vo-scholen.

Scholen voor pro voorspellen een toename in de samenwerking met het vso bij het verzorgen van maatwerk- en groepsarrangementen voor vo-leerlingen. Op de overige vier onderdelen voorziet 22% tot 43% meer samenwerking met het vso.

2.4 Inzet vso bij diagnostiek, preventie en lichte ondersteuning

In het derde thema van het online-onderzoek staan we stil bij de inzet van diagnostische expertise, preventie en lichte ondersteuning door vso- en pro-scholen in het (overige) vo. Deze vormen van ondersteuning kunnen op verzoek van het samenwerkingsverband-vo en op verzoek van de betrokken vo-scholen worden ingezet. Naast deze de inzet van de vormen gaan we in op knelpunten en toekomstverwachtingen op dit gebied.

Een structurele inzet van de expertise van het vso door het samenwerkingsverband-vo bij onderzoek voor toelaatbaarheidsverklaringen komt volgens 29% van de vso-scholen voor. Zes tot negen procent van de vso-scholen wordt structureel ingezet voor diagnostische expertise bij de bepaling van (extra) ondersteuningsbehoeften van vo-leerlingen op verzoek van de vo-scholen of het samenwerkingsverband-vo (tabel 2-13).

Een ruime meerderheid van de samenwerkingsverbanden-vo (83%) maakt gebruik van de diagnostische expertise van vso cluster 3 en 4 bij de bepaling van (extra) ondersteuningsbehoeften van vo-leerlingen. Dit gebeurt merendeels op incidentele basis (60%).

De inzet van diagnostische expertise van het vso bij onderzoek in het kader van toelaatbaarheidsverklaringen (tlv's) gebeurt in circa een derde van de

samenwerkingsverbanden-vo in de meeste tot alle gevallen. In circa de helft wordt de expertise van het vso voor dit doeleinde incidenteel ingezet. In 19% van de samenwerkingsverbanden-vo wordt geen gebruikgemaakt van de diagnostische expertise van vso-3 en vso-4 bij onderzoek in het kader van tlv's. In vergelijking met scholen rapporteren samenwerkingsverbanden-vo vaker dan de vso-scholen structurele inzet van het vso bij de bepaling van (extra) ondersteuningsbehoeften leerlingen in vo-scholen (23% van de samenwerkingsverbanden-vo tegen 6% van de vso-scholen). De percentages structurele inzet van het vso bij onderzoek in het kader van tlv's komen van de samenwerkingsverbanden-vo (34%) en vso-scholen (29%) redelijk met elkaar overeen. De inzet van diagnostische expertise van het pro in het overige vo varieert over de drie onderdelen van 8% tot 37% en is voor alle onderdelen hoger dan de inzet van de diagnostische expertise van vso.

Tabel 2-13 Inzet van diagnostische expertise door vso en pro in het vo naar vso-clusters, vso en pro (in procenten)

	vso-3	vso-4	vso	pro
Structurele inzet bij onderzoek in het kader van tlv's op verzoek van swv-vo	30	28	29	37
Structurele inzet bij bepaling van (extra) ondersteuningsbehoeften vo-leerlingen op verzoek van scholen	10	8	9	25
Structurele inzet bij bepaling van (extra) ondersteuningsbehoeften vo-leerlingen op verzoek van swv-vo	5	8	6	8
Totaal abs. (n=100%)	61	40	101	65

Ondersteuning bij preventie en lichte ondersteuning

Op het gebied van ondersteuning bij preventie en lichte ondersteuning verricht 41% van de vso-scholen ondersteuningsactiviteiten in het vo. Daarbij worden leraren in het vo het vaakst ondersteund (volgens 34% van de scholen, tabel 2-14). Advies en begeleiding van leerlingen/ouders en het bevorderen van vroegsignalering/deskundigheid van leraren wordt elk door een kwart van de vso-scholen aangeboden. Co-teaching met leraren wordt door een op de zes scholen genoemd.

De inzet van het vso heeft het meest betrekking op pro- en vmbo-scholen. De inzet op havo- en vwo-scholen komt minder vaak voor.

Tabel 2-14 Activiteiten op het gebied van preventie en lichte ondersteuning verricht door de vso-locatie in het afgelopen jaar naar onderwijssectoren waar activiteiten zijn uitgevoerd (in procenten, meer antwoorden over onderwijssectoren per item mogelijk, n=101)

	Niet uitgevoerd	Wel uitgevoerd	waarvan in			
			pro	vmbo	havo	vwo
Bevorderen vroegsignalering/deskundigheid leraren in vo m.b.t. leerlingen met speciale onderwijsbehoeften	77	23	18	11	8	5
Advies, consultatie en begeleiding leraren in vo	66	34	22	20	14	6
Co-teaching met leraren in het vo	84	16	10	8	5	3
Advies en begeleiding leerlingen/ouders in vo	73	27	17	14	10	5

In circa 60% van de samenwerkingsverbanden-vo wordt er volgens de directeuren van het samenwerkingsverband-vo tussen vso en vo samengewerkt als het gaat om de inzet van het vso bij: advies, consultatie en begeleiding van leraren in het vo; het bevorderen van vroegsignalering/deskundigheid van leraren met betrekking tot leerlingen met speciale onderwijsbehoeften; en bij het verstrekken van advies en begeleiding van leerlingen(/ouders) in het vo.

In de helft van de samenwerkingsverbanden-vo (48%) is er sprake van een bundeling van expertise van het vso en het vo ten behoeve van ondersteuning en professionalisering van onderwijspersoneel, terwijl in 17% van de samenwerkingsverbanden-vo het vso samenwerkt bij de co-teaching met leraren.

In het algemeen komt de samenwerking tussen vso cluster 4 en vo op bovenstaande terreinen vaker voor dan tussen vso cluster 3 en vo.

Samenwerkingsverbanden-vo rapporteren aanmerkelijk vaker dan vso-scholen dat er wordt samengewerkt tussen vso en vo op de volgende terreinen: inzet van het vso bij het bevorderen van vroegsignalering/ deskundigheid van leraren (respectievelijk 58% tegen 23%), inzet van vso bij advies, consultatie en begeleiding van leraren in het vo (62% en 34%), en inzet van het vso bij advies en begeleiding van leerlingen/ouders in het vo (57% en 27%).

Pro-scholen hebben in zeer geringe mate activiteiten in het vo op voornoemde terreinen uitgevoerd.

Knelpunten samenwerking vso en vo bij diagnostiek, preventie en lichte ondersteuning

Dertig procent van de vso-scholen heeft knelpunten ervaren bij de samenwerking met het vo op het gebied van diagnostiek, preventie en lichte ondersteuning, 44% heeft dat niet en 26% weet het niet. Er zijn geen verschillen tussen clusters in deze.

De twee meest genoemde knelpunten hebben volgens vso-scholen te maken met financiële problemen (32%) en de bestuurlijke inrichting en/of samenwerking met onderwijspartners (26%).

In 17% van de samenwerkingsverbanden-vo worden op dit gebied knelpunten ervaren bij de samenwerking tussen het vso cluster 3 en cluster 4 enerzijds en het vo anderzijds.

Zes van de tien samenwerkingsverbanden (61%) ervaren geen knelpunten en 19% weet het niet. Zeven samenwerkingsverbanden-vo hebben zeer uiteenlopende knelpunten toegelicht, zoals problemen met financiering en wet- en regelgeving, onvoldoende financiering van maatwerktrajecten, slechte vraagarticulatie vanuit het vo, en onvoldoende expertise-ontwikkeling in het vo.

Scholen voor pro ervaren in geringe mate problemen op dit gebied (7%). Twee derde (67%) zegt van niet en 27% weet het niet.

Toekomstverwachtingen samenwerking vso en vo bij diagnostiek, preventie en lichte ondersteuning

Twee derde van de vso-scholen zien voor de komende 2 tot 5 jaar de samenwerking met het vo toenemen op het gebied van preventie en lichte ondersteuning voor vo-scholen (tabel 2-15). Dat geldt (volgens circa de helft) in het bijzonder voor de volgende thema's: de bundeling van de expertise van het vso en vo ten behoeve van de ondersteuning en professionalisering van pro-scholen en overige vo-scholen, de ondersteuning door advies, consultatie en begeleiding van leraren; en het bevorderen van vroegsignalering en deskundigheid van leraren met betrekking tot leerlingen met speciale onderwijsbehoeften. Er treden geen verschillen op tussen clusters.

Tabel 2-15 Verwachte toename samenwerking tussen vso en vo op gebied van preventie en lichte ondersteuning voor vo-scholen volgens vso en pro (in procenten)

	vso	pro
Bevorderen vroegsignalering/deskundigheid van leraren m.b.t. leerlingen met speciale onderwijsbehoeften	50	31
Advies, consultatie en begeleiding leraren	52	38
Co-teaching met leraren	32	19
Advies en begeleiding van leerlingen/ouders	41	25
Bundeling van expertise van vso en pro ten behoeve van ondersteuning en professionalisering van vo-scholen	54	44
Bundeling van expertise van vso en overig vo ten behoeve van ondersteuning en professionalisering	52	-
Totaal abs. (n=100%)	101	65

Een meerderheid van de samenwerkingsverbanden-vo (53% tot 62%) verwacht voor de komende 2 tot 5 jaar een toename van de inzet van het vso bij het bevorderen van vroegsignalering en deskundigheid van leraren in het vo voor wat betreft leerlingen met speciale onderwijsbehoeften, en bij de bundeling van expertise van vso en pro/overig vo ten behoeve van ondersteuning of professionalisering. Daarnaast voorziet 49% een toename in samenwerking bij de ondersteuning van leraren met advies, consultatie en begeleiding. Voor andere onderdelen verwacht 19% tot 34% een toenemende samenwerking tussen vso en vo.

In het algemeen denkt maximaal 6% van de samenwerkingsverbanden-vo een afname in de betrokkenheid van het vso zal optreden bij diagnostiek, preventie en lichte ondersteuning.

De helft van de pro-scholen (48%) verwacht een toename in de samenwerking met het vso op een of meer van deze onderdelen. Zij verwachten dat vooral voor de samenwerking bij de bundeling van expertise van vso en pro voor de ondersteuning van overige vo-scholen.

2.5 Invoering passend onderwijs en samenwerking vso en vo

Van de vso-scholen die een vorm van intensieve samenwerking/integratie hebben of voorbereiden zegt ruim een kwart (27%) dat dit door de invoering van passend onderwijs in 2014 is geïnitieerd. Een ander deel (31%) zegt dat de komst van passend onderwijs het proces alleen heeft versneld.

Vier op de tien samenwerkingsverbanden-vo (40%) zijn van oordeel dat er een direct verband bestaat tussen de invoering van passend onderwijs en de ontwikkeling van initiatieven van intensieve samenwerking/integratie. Een derde (35%) denkt dat er beperkt verband bestaat.

Negen van de twaalf pro-scholen vinden dat er een direct (3 scholen) of beperkt (6 scholen) verband met passend onderwijs is.

Bij samenwerking tussen vso-scholen en vo-scholen op het gebied van *arrangementen, symbiose en voorzieningen voor (groepen) leerlingen* is volgens 12% van de vso-scholen de samenwerking met het vo door passend onderwijs gestart en volgens 33% versneld. De helft ziet geen verband met passend onderwijs.

Vijftien procent van de samenwerkingsverbanden-vo vindt dat de samenwerking tussen cluster 3 en vo in hun regio door passend onderwijs is gestart, terwijl 52% vindt dat deze is versneld. Voor de samenwerking tussen cluster 4 en het vo bedragen de respectieve percentages 38% en 36% – hier heeft passend onderwijs een groter katalyserende effect gehad.

Bij de pro-scholen zien we dezelfde verhoudingen in oordelen terug als bij de vso-scholen: 7% door passend onderwijs gestart, 33% versneld en 49% geen verband.

De samenwerking van vso-scholen met het vo bij *diagnostiek, preventie en lichte ondersteuning voor vo-scholen* is naar het oordeel van 15% door passend onderwijs gestart en volgens 39% versneld.

Bij de samenwerkingsverbanden-vo liggen de oordelen over het effect van passend onderwijs voor beide clusters dicht bij elkaar. Een kwart (23%) denkt voor cluster 3 aan een direct verband en 43% aan een beperkt doch versnellend verband. Voor cluster 4 bedragen de percentages 21% en 47%.

De pro-scholen zien een geringe (directe) invloed van passend onderwijs op deze vorm van samenwerking: 2% een direct verband en 35% een beperkt verband.

2.6 Ondersteuningsbehoefte van scholen en samenwerkingsverbanden

Voor elk van de vorm van samenwerking (zie par. 2.1) is gevraagd of de school of het samenwerkingsverband-vo op dit moment of naar verwachting op termijn behoefte heeft aan ondersteuning (tabel 2-16).

In het algemeen kan worden opgemerkt dat de ondersteuningsbehoefte onder vso- en pro-scholen laag is: hooguit een kwart geeft behoefte aan ondersteuning aan. Vso-scholen (en in mindere mate pro-scholen) hebben de sterkste behoefte aan ondersteuning bij samenwerking met het vo op het gebied van arrangementen, symbiose en voorzieningen voor (groepen) leerlingen.

Bij de samenwerkingsverbanden-vo ligt de vraag naar ondersteuning iets hoger, met name op het gebied van processen van intensieve samenwerking en integratie (35%).

Tabel 2-16 Ondersteuningsbehoefte van vso- en pro-scholen en samenwerkingsverbanden-vo naar drie hoofdthema's waarop wordt samengewerkt

	vso	n		swv-vo	n	
		(=100%)	pro			(=100%)
Intensieve samenwerking/integratie vso-vo	13%	23	4%	12	35%	20
Samenwerking arrangementen/symbiose/groepen leerlingen	23%	101	12%	65	28%	47
Samenwerking bij diagnostiek/lichte hulp/voorzieningen swv-vo	11%	100	3%	64	11%	47

Ten slotte

Intensieve samenwerking, waarbij bijvoorbeeld huisvesting wordt gedeeld of vso en vo (meer of minder) worden geïntegreerd, komt weinig voor. Driekwart van de vso-scholen kent geen vorm van intensieve samenwerking. Bij de scholen die wel een intensive samenwerking kennen is symbiose, waarbij leerlingen uit het vso lessen volgen in het vo, de meest voorkomende vorm.

Lichtere vormen van samenwerking, zoals arrangementen voor leerlingen en speciale klassen, komen wel vaker voor: iets meer dan de helft van de vso-scholen heeft een dergelijke vorm van samenwerking.

De belangrijkste motieven voor intensieve samenwerking/integratie tussen vso en vo bleken in dit onderzoek vooral inhoudelijk van aard: betere bediening van groepen leerlingen met speciale ondersteuningsbehoeften en verbetering van individuele maatwerktrajecten. Financiële aspecten spelen slechts in geringe mate een rol.

Knelpunten die genoemd worden hebben vooral betrekking op beperkende wet- en regelgeving en op organisatievraagstukken. In het volgende hoofdstuk komen motieven en knelpunten opnieuw aan de orde aan de hand van de vier praktijkbeschrijvingen.

In de komende 2 tot 5 jaar verwachten de meeste respondenten een toename van verschillende vormen van samenwerking, maar de verwachting is dat de traditionele scheiding en taakverdeling tussen vso en vo blijft bestaan.

3. Vier praktijkbeschrijvingen

Het regulier onderwijs en het speciaal onderwijs werken steeds vaker samen. In vervolg op onderzoek naar samenwerking en integratie van scholen voor so en sbo (van Veen et al., 2017) wordt in dit onderzoek dezelfde thematiek onderzocht maar nu voor het voortgezet speciaal onderwijs en voortgezet onderwijs.

De onderzoeksvragen zijn:

- Op welke wijze geven de vier geselecteerde samenwerkingsinitiatieven gestalte aan de samenwerking tussen enerzijds vso en anderzijds praktijkonderwijs en overig regulier voortgezet onderwijs inclusief lwoo?
- Welke verschillen en overeenkomsten zijn er in doelen, motieven, context, organisatie en uitvoering? Welke ondersteuningsbehoeften worden door sleutelfiguren aangegeven in de ontwerp-, implementatie- en evaluatiefase?
- Hoe verhouden deze bevindingen zich tot de onderzoeksresultaten uit het po-onderzoek?

In de eerste onderzoeksvraag wordt praktijkonderwijs onderscheiden van andere vormen van voortgezet onderwijs, omdat de leerdoelen en uitstroomprofielen in het praktijkonderwijs niet dezelfde zijn als in het voortgezet onderwijs.

In dit hoofdstuk beschrijven we vier samenwerkingsinitiatieven die op verzoek van het ministerie van OCW onder de loep zijn genomen en onderzocht op vormen van samenwerking en integratie.

De beschreven samenwerkingsinitiatieven zijn achtereenvolgens Eduwiek, Punt Speciaal, Olympia College en VSO Herenwaard, en De Ambelt. In de praktijkbeschrijvingen zijn de elementen uit de onderzoeksvraag als volgt ondergebracht bij de gehanteerde koppen:

- Profiel: context
- Ambitie, visie: doelen en motieven
- Aanpak: organisatie en uitvoering
- Ondersteuningsbehoeften van scholen

De vier initiatieven hebben de samenwerking en integratie tussen vso, praktijkonderwijs en overig vo verschillend vormgegeven.

Ook beschrijven we de opbrengsten, knelpunten en succesfactoren van de samenwerking en integratie tussen de verschillende onderwijstypen. Om deze verschillen te benadrukken, is voor elk samenwerkingsinitiatief een titel bedacht die het initiatief typeert.

In het vervolg van dit hoofdstuk worden eerst de vier initiatieven beschreven waarna deze in een aparte paragraaf met elkaar vergeleken worden. De derde onderzoeksvraag komt in samenhang met de bevindingen uit de online-survey in hoofdstuk 4 aan de orde.

3.1 Eduwiek: “Samen in nieuwbouw”

“Als ik zie wat we het afgelopen jaar bereikt hebben in schakeltrajecten en hoe succesvol dit is. Hoeveel meer leerlingen diploma’s en certificaten halen en ook wat het met hun emotionele ontwikkeling doet. Dan denk ik dat we hier wel goud in handen hebben en dan hoop ik echt van harte dat heel veel scholen deze stap durven te nemen.”

Profiel

Eduwiek is gehuisvest in een schoolgebouw in Hoogeveen waarin het regulier voortgezet onderwijs (vmbo en praktijkonderwijs van het Roelof van Echtencollege) en het voortgezet speciaal onderwijs (cluster 3 en 4, RENN4) een plaats hebben gekregen. Het gebouw heeft drie vleugels, waarin iedere onderwijsvorm zijn eigen plek heeft. In het hart van de school zijn de gedeelde faciliteiten zoals de gymzalen en diverse praktijklokalen. De vestiging is in januari 2017 in gebruik genomen. Het leerlingaantal bedraagt circa 1100 leerlingen, van wie 150 leerlingen van RENN4.

Eduwiek maakt deel uit van het samenwerkingsverband Passend Onderwijs VO 22.03 (regio Meppel/Hoogeveen/Steenwijk). Hierin werken 14 schoolbesturen samen: 8 vo-besturen en 6 vso-besturen. In totaal hebben de scholen in dit samenwerkingsverband bijna 11.000 leerlingen.

Ambitie en visie

Het idee achter Eduwiek is om een succesvolle leerloopbaan te creëren voor iedere leerling. De mogelijkheden van leerlingen zijn het uitgangspunt. Men wil onderwijstrajecten op maat bieden, leerlingen samen onderwijs laten volgen en zo stigmatisering tegengaan. Het motto luidt ‘Samen waar het kan, apart als het moet’. De uiteindelijke ambitie is dat de grenzen tussen regulier en speciaal onderwijs vervagen en dat de van oorsprong verschillende scholen met verschillende culturen één onderwijsorganisatie zijn. Ook wil men alle leerlingen in de regio kunnen bedienen.

Aanpak

Tot nu toe

Eduwiek ontstond niet als een gevolg van de invoering van de wet passend onderwijs. In 2008 vond overleg tussen de bestuurders plaats over een toekomstvisie. Eduwiek is niet alleen gericht op gezamenlijke huisvesting maar ook het realiseren van passend onderwijs voor iedere leerling, bijvoorbeeld in de vorm van een onderwijsaanbod in een reguliere school met extra aandacht of in het speciaal onderwijs met zijn specialistische aanpak. Ook gemengde arrangementen en individueel maatwerk behoren tot de mogelijkheden. Daarbij spraken de bestuurders af dat als zou blijken dat de bestuurlijke inrichting met twee scholen onder één dak beter in een andere vorm gerealiseerd zou kunnen worden hiervoor ruimte zou zijn. De organisatiebelangen werden dus ondergeschikt gemaakt aan de te realiseren visie.

Vervolgens is het idee van de bestuurders voorgelegd aan het personeel en is er met hen gesproken over wat het zou betekenen en over de invulling. Zij zijn vanaf het begin betrokken. Er is veel tijd geïnvesteerd in een door alle partijen (docenten, ondersteunend personeel, pedagogen, etc.) gedragen visie. Er is over gezamenlijke huisvestigingsplannen gesproken. De besturen hebben een intentieovereenkomst getekend.

“Het personeel realiseert zich ‘We gaan het echt doen’. Dan ontstaat er een motor. ‘We willen dat’. Dat hoeft je niet te cultiveren. Dan komt eerder de vraag terug, ‘Bestuurders regel dat’ dan dat wij moeten vertellen hoe het moet.”

Er vond een werkbezoek plaats aan verschillende onderwijsinstellingen in de Verenigde Staten om te zien hoe inclusief onderwijs daar wordt gerealiseerd. Ook werden er conferenties en cursusbijeenkomsten georganiseerd, extern en intern. Scholing van het personeel in het omgaan met verschillen had volgens de geïnterviewde hoge prioriteit.

De scholen begonnen met het aanbieden van onderwijsarrangementen, waarbij leerlingen voor een deel speciaal onderwijs volgden en voor een deel regulier onderwijs. Er ontstond een gezamenlijk Expertisecentrum, waarin de kennis rondom leerlingenzorg gebundeld werd. Hierin werken orthopedagogen, psychologen, remedial teachers, verzuimcoördinatoren, ambulante begeleiders en intern begeleiders samen. De medewerkers van het Expertisecentrum zijn in dienst bij het Roelof van Echtencollege, RENN4 of één van de overige samenwerkingspartners: Ambiq (orthopedagogisch behandelcentrum) en Onderwijscentrum de Twijn (cluster 3 school). Sinds 2017 wordt ook samengewerkt met Kentalis (cluster 2 specialist). Het Expertisecentrum begeleidt leerlingen en biedt ondersteuning aan docenten. Het Expertisecentrum wordt centraal aangestuurd.

In september 2015 werd gestart met de bouw van een nieuw, gezamenlijk pand. In januari 2017 namen de scholen en de medewerkers van het Expertisecentrum hun intrek in het nieuwe pand. Hierdoor is de samenwerking intensiever en eenvoudiger geworden. Er is met opzet één gezamenlijke personeelskamer gemaakt zodat docenten elkaar makkelijker weten te vinden en de drempel om elkaar te raadplegen minder hoog is.

Vervolg

De samenwerking wordt gemonitord. Het directieteam van Eduwiek zegt dit te zullen gaan doen door met elkaar de stand van zaken te bespreken en naar aanleiding daarvan nieuwe stappen te zetten. De plannen die er zijn, zullen verder geconcretiseerd worden. Sommige gemaakte afspraken zullen moeten worden aangescherpt. Zo is bijvoorbeeld gebleken dat het regulier en het speciaal onderwijs nog niet op één lijn zitten wat het pedagogisch handelen betreft, ondanks dat hier afspraken over zijn gemaakt.

“Het is duidelijk dat het nog de nodige aandacht vraagt om als één organisatie te functioneren. Dat de verschillende scholen bij elkaar zijn gekomen vraagt intensievere begeleiding. Maar dat willen we ook met elkaar en iedereen is zich daarvan bewust.”

In januari 2018 organiseerde het Expertisecentrum een conferentie voor alle medewerkers van Eduwiek met als doelen: uitwisseling, kennisdeling, teambuilding en scholing.

Opbrengsten

Er is een totaalaanbod aan onderwijs beschikbaar. Onderwijsarrangementen op maat waarin een leerling regulier en speciaal onderwijs volgt, zijn daardoor mogelijk op één locatie.

“Twee jongens uit cluster 4 zijn bijvoorbeeld erg geïnteresseerd in motorvoertuigen. Ze volgen nu de technische en de praktijkvakken motorvoertuigen bij het Roelof van Echtencollege. Nederlands en Engels volgen ze nog steeds binnen cluster 4. Daar hebben ze extra begeleiding nodig. Het gaat erg goed doordat die leerlingen nu kunnen doen wat ze graag willen, sleutelen aan auto’s. Anders was dat niet mogelijk geweest, dan kwamen ze niet verder dan theorievakken. Dan had je grote problemen gekregen met gedrag. Nu accepteren ze die theorievakken. Je ziet die leerlingen helemaal opleven.”

“Wij kunnen leerlingen individueel bedienen. Door het weghalen van kaders en muren, gaan wij ervan uit dat eigenlijk alles mogelijk is. We hebben bijvoorbeeld een leerling van cluster 3 die heel goed is in tekenen. Dan zoeken we een klas binnen het regulier onderwijs die tekenen volgt waar die leerling kan meedraaien in de tekenlessen. Op die manier hebben we zoveel mogelijkheden dat eigenlijk iedere leerling echt iets kan volgen dat bij hem of haar past.”

Volgens de geïnterviewden weten leraren elkaar makkelijker te vinden. Leraren uit het regulier onderwijs vragen soms tips aan hun collega’s over hoe ze beter met sommige leerlingen om kunnen gaan. Leerlingen van het speciaal en regulier onderwijs integreren. Ze leren omgaan met verschillen tussen mensen. Leerlingen van het speciaal onderwijs zijn zich anders gaan gedragen. Ze wilden bijvoorbeeld ook in de kantine eten, niet meer in de klas. Dat gebeurt nu en dat gaat goed.

“De leerlingen van het cluster 3 onderwijs gaan naar het Roelof van Echtencollege. Daar hebben ze ook een gymnasium. Dat geeft een enorme opwaardering. Een naam kan dus het verschil al maken.”

“Als je bijvoorbeeld cluster 3 onderwijs volgde ... dan voelden leerlingen zich toch ergens anders gepositioneerd. Leerlingen zeggen nu ‘Ik ga naar Eduwiek’ en voelen zich echt een volwaardige leerling.”

Als knelpunt werd benoemd dat een cultuurverschil tussen het regulier en speciaal onderwijs wordt geconstateerd: nadruk op prestatiegerichtheid versus pedagogisch klimaat. Daar komt bij dat het speciaal onderwijsbestuur het fusieresultaat is van twee schoolbesturen dus feitelijk zijn er drie culturen binnen Eduwiek. Het vraagt onderhoud en investeren om de ambitie samen onderwijs te realiseren, vorm te geven. De bestuurders zien een rol voor zichzelf weggelegd om dit te faciliteren.

“We zitten natuurlijk pas sinds januari (2017) in dit gebouw dus dat is nog even aftasten. We zijn hard aan het werk om de verbindingen te maken.”

Een ander knelpunt bleek te zijn dat onderwijstrajecten op maat bieden veel vraagt van docenten. De groepssamenstelling verandert. Niet alle docenten in het regulier voortgezet onderwijs beschikken echter al over de benodigde vaardigheden.

“We plaatsen veel leerlingen van het speciaal onderwijs in reguliere klassen en dat proberen we zo goed mogelijk te begeleiden. We proberen ook passend aanbod voor docenten te creëren. Maar er zijn best nog wat docenten die dat lastig vinden, die daar toch nog wat in vastlopen.”

Succesfactoren

De geïnterviewden noemden de volgende succesfactoren:

- Sta open voor alle leerlingen.

- Heb lef en doorzettingsvermogen. Schoolbestuurders moeten het lef hebben om over de eigen grenzen heen te kijken en organisatiebelangen waar nodig aan de kant te schuiven voor het hogere doel. Denken in kansen, risico's durven nemen en doorzettingsvermogen zijn belangrijk. Ook moeten bestuurders zorgen dat het innovatieproces bestuurlijk geborgd is.

“Je kunt niet van tevoren afspreken wie wat betaalt, en hoe het met het personeel gaat. Daar kun je geen afspraken over maken van tevoren, want je weet niet hoe het gaat. Je moet vertrouwen in elkaar hebben. Bestuurlijke angsthazen heb je niets aan. Als het mislukt is het niet erg, dan heb je ervan geleerd. Als je het met visie en lef doet, dan moet je ook doorpakken, dan moet je ook echt staan. Anders, als je het bestuurlijk niet goed doet, dan vallen de slachtoffers in de organisatie. Docenten lopen tegen weerstand en problemen aan. Als ze dan partij kiezen, standvastig zijn en ervoor gaan, dan kun je als bestuurder niet later zeggen ‘We doen het toch maar niet’.

“Je hebt bestuurders nodig die het durven. Die durven te zeggen, we willen heel graag samen wat gaan doen. En die daarin durven te zeggen ‘We gaan eerst kijken wat leerlingen nodig hebben en hoe dat eruit moet zien. Daarna gaan we het pas hebben over de financiën’. Het gewoon gaan doen en een risico durven nemen.”

- Organiseer vanaf de start samenwerking van het personeel. Leg het personeel geen visie op, maar zorg dat ze uit eigen beleving een toekomstperspectief krijgen dat ze met elkaar willen gaan vormgeven. Dan komen ze in actie. Het is belangrijk dat het onderwijsconcept en de aanpak (verder) ontwikkeld worden vanaf de werkvloer, door de mensen die het moeten doen.
- Koppel het innovatietraject aan een huisvestingstraject. Samenwerken is veel makkelijker als mensen samen in één gebouw zitten. Een bijkomend voordeel is dat de scholen gezamenlijk over meer faciliteiten kunnen beschikken doordat het samen bekostigd kan worden.
- Vorm één expertisecentrum waarin de aanwezige expertise op het gebied van ondersteuning van leerlingen en docenten gebundeld wordt zodat het brede aanbod aan zorg en begeleiding voor alle leerlingen en leraren beschikbaar is.
- Geef scholing van het personeel een hoge prioriteit.

Eduwiek heeft externen ingehuurd voor zaken die niet tot de expertise horen van de samenwerkende partners: financiële deskundigen, bouwdeskundigen en deskundigen die zich met de inrichting van gebouwen bezighouden. Dit soort begeleiding is wenselijk. Er werden geen verdere ondersteuningsbehoeften benoemd.

3.2 Punt Speciaal: “Geleidelijke integratie”

“Door samen te werken en expertise te bundelen kunnen leerlingen een beter en uitgebreider aanbod krijgen en meer als eindresultaat realiseren.”

Profiel

Onderwijsgroep Punt Speciaal verzorgt onderwijs en ondersteuning in de provincies Gelderland en Limburg voor leerlingen met een verstandelijke, lichamelijke of meervoudige beperking en voor leerlingen die langdurig ziek zijn. De organisatie bestaat uit zes scholen (de Talita Koemi in Nijmegen, de Werkenrode School in Groesbeek, de Cambier in Tiel, de Kom in Druten, de St. Maartenschool in Ubbergen, de Mikado in

Gennep) en een dienst ambulante begeleiding (Partner Passend Onderwijs). De scholen zijn autonoom en hebben hun eigen verantwoordelijkheid binnen de afgesproken kaders van Punt Speciaal. Er gaan circa 1100 leerlingen naar de scholen van Punt Speciaal.

Ambitie en visie

Punt Speciaal wil iedere leerling op zijn of haar niveau uitdagen om zich te ontwikkelen tot een zo zelfstandig mogelijke burger. Het streven is om leerlingen onder begeleiding zoveel mogelijk te laten integreren in regulier onderwijs en in de arbeidsmarkt om zo tot een meer inclusieve samenleving te komen en ervoor te zorgen dat leerlingen optimaal worden voorbereid op hun leven na school. Het uitgangspunt is 'Zoveel mogelijk regulier en speciaal als het niet anders kan'. Door de expertise van de verschillende scholen te bundelen en samen te werken, wordt verwacht dat er synergie zal ontstaan.

Aanpak

Punt Speciaal voert een aantal projecten uit waarin haar leerlingen lessen volgen binnen het reguliere onderwijs. Hiervoor gaat een groep docenten en ondersteuners van de vso-scholen met de leerlingen mee om hen les te geven op een andere school. In dit rapport beschrijven we drie samenwerkingsinitiatieven, twee over onderwijs binnen het vmbo en één over onderwijs binnen het praktijkonderwijs.

1. Het beste van twee werelden

De Talita Koemi, een school voor zeer moeilijk lerenden, en het Montessori College zijn in november 2016 gestart met het project 'Het beste van 2 werelden'. Het project stelt zich ten doel leerlingen met een verstandelijke beperking zoveel mogelijk onderwijs in het reguliere voortgezet onderwijs te laten volgen. Het idee erachter is dat de wederzijdse kennismaking tussen leerlingen met en zonder ondersteuningsbehoefte een belangrijke basis is voor een respectvolle samenleving en dat elk kind het recht heeft om zoveel mogelijk te participeren en te leren.

Aanvankelijk namen twee groepjes van vier vso-leerlingen van 12 tot 15 jaar onder begeleiding een ochtend in de week deel aan de keuzevakken voor de onderbouw van de vmbo-afdeling van het Montessori College. Het betrof hierbij vakken als dans, gym, techniek, muziek, de schoolkrant, beeldende vorming, et cetera. Deze lessen werden klas overstijgend in vier rondes per jaar aangeboden en werden aan het eind van elke ronde middels een presentatie in de aula afgesloten.

Toen dit succesvol bleek, werd dit in mei 2017 uitgebreid tot een groep van twaalf leerlingen voor één hele dag per week. De leerlingen van de Talita Koemi zitten op die dag in een apart lokaal in het Montessori College en volgen hier hun lessen. Bij de keuze-uren en in de pauzes sluiten ze aan bij de andere leerlingen. Ze maken bijvoorbeeld in gemengde tweetallen een artikel voor de schoolkrant. In het schooljaar 2017-2018 is er dagelijks een vaste klas met acht leerlingen van de Talita Koemi in het Montessori College aanwezig.

Het project wordt de komende jaren geïntensiveerd en uitgebreid. Er zal worden geprobeerd de bovenbouw van het vmbo te betrekken bij de keuzevakken op het Montessori College en op termijn wellicht ook de havo/vwo-afdeling. Daarnaast wordt er

bekeken bij welke vakken de vso-leerlingen nog meer kunnen aansluiten. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan de praktijkvakken of gym. Het is uiteindelijk de bedoeling dat vso-leerlingen van 12 t/m 18 jaar onderwijs krijgen in het Montessori College.

2. Vmbo Groesbeek

Sinds 2009 werken de Werkenrode School en het Montessori College in Groesbeek samen wat betreft de examinering van het vmbo-basis en -kaderprogramma voor leerlingen die dit niveau aankunnen. Het betreft leerlingen met een lichamelijke beperking. Deze leerlingen behalen als extraneus een diploma afgegeven door het Montessori College. In het najaar van 2015 zijn vrijwel alle vmbo-leerlingen van de Werkenrode School verhuisd naar de vmbo-afdeling van het Montessori College in Groesbeek. Hier is een intensief afstemmingstraject met betrekking tot de noodzakelijke verbouwing en aanpassingen van het gebouw aan vooraf gegaan. Het Montessori College is geschikt gemaakt voor leerlingen in een rolstoel. De gemeente financierde de verbouwing.

De leerlingen houden gezamenlijk pauze met de andere leerlingen van het Montessori College, maar volgen de lessen in hun eigen klas. Wel wordt er door de leerlingen samengewerkt bij gezamenlijke thema's (bijvoorbeeld: EHBO, Pesten). Dit gaat goed volgens de geïnterviewden. Soms zijn er wel leerlingen die niet met alles mee kunnen doen, daar wordt dan rekening mee gehouden. Een enkele leerling van de Werkenrode School heeft een volledige overstap naar het Montessori College gemaakt. Ook worden er gemeenschappelijke naschoolse activiteiten georganiseerd. Er is een gezamenlijke personeelskamer en er zijn gezamenlijke vergaderingen en studiedagen. Hierdoor vindt er kennisuitwisseling tussen docenten plaats.

Door middel van een groeimodel wil men het onderwijs steeds meer gezamenlijk vormgeven. Het einddoel is dat vo- en vso-leerlingen samen leren, samenwerken en samen recreëren.

3. Samenwerking met het praktijkonderwijs

In het schooljaar 2016-2017 ging een klas van Mikado, een school voor zeer moeilijk lerende leerlingen, één dag in de week naar een school voor praktijkonderwijs in Boxmeer. De vso-leerlingen zaten daar in een eigen lokaal, met een begeleider van Mikado. In het huidige schooljaar gaan de leerlingen van Mikado twee dagen naar het praktijkonderwijs. Ze zitten er dan één dag in een afzonderlijke klas en één dag in een combinatieklas. Het idee is dat de samenwerking het jaar erop verder zal worden uitgebreid. Hoe dit eruit zal zien is afhankelijk van de ervaringen die dit schooljaar worden opgedaan.

Opbrengsten

De projecten leverden het volgende op:

- Leerlingen en medewerkers van het regulier en het speciaal voortgezet onderwijs leren elkaar kennen. Segregatie wordt tegengegaan.
- Docenten van het regulier en het speciaal voortgezet onderwijs wisselen kennis uit.
- Vso-leerlingen bevinden zich in een leeromgeving die een ander beroep op hen doet. Ze worden meer uitgedaagd.

- Vso-leerlingen krijgen een uitgebreider onderwijsaanbod.
- Vso zml-leerlingen stellen zich anders op. Ze passen zich aan.
- Vso zml-leerlingen worden weerbaarder.
- Vso zml-leerlingen blijken meer te kunnen dan hun begeleiders soms dachten.
- Leraren van de verschillende scholen maken gebruik van elkaars expertise.

Knelpunten

De geïnterviewden noemde naar aanleiding van bovenstaande samenwerkingsvormen de volgende knelpunten:

Het onderwijspersoneel, leerlingen en hun ouders moeten vaak wennen aan de samenwerking, vanwege de andere leeromgeving of onbekendheid met leerlingen uit het speciaal onderwijs. Hierdoor kan het even duren voor er draagvlak is.

“Ouders van praktijkschoolleerlingen en de leerlingen zelf moeten wennen aan de gedachte dat er ook leerlingen van het vso op het pro komen.”

“Je tornt aan een onderwijssysteem wat decennialang gegroeid is. Dat verander je niet van de een op de andere dag. Je merkt binnen het vso dat mensen eraan moeten wennen, uitzonderingen daargelaten, en er niet op voorhand heel positief tegenover staan, want die leerlingen moeten toch in het vso zijn. Dat kan toch niet op een andere manier.”

Een ander knelpunt is dat het nog niet mogelijk is om leerlingen met een individuele ondersteuningsbehoefte die fulltime naar het reguliere onderwijs gaan bij het regulier onderwijs in te schrijven.

Succesfactoren

De geïnterviewden noemden de volgende succesfactoren:

1) Beide scholen moeten de mogelijkheden en de meerwaarde van de samenwerking zien en de ambitie hebben om de samenwerking te laten slagen.

“Je komt van alles tegen en als je er niet allebei van overtuigd bent dat dit op de termijn tot beter onderwijs en meer integratie leidt, dan gaat het niet lukken. Je hebt het enthousiasme nodig van zowel de directie als mensen op de werkvloer om het handen en voeten te geven.”

2) Denk op de lange termijn.

“Waak ervoor dat je niet in zeer korte tijd de visie van de andere school denkt te kunnen veranderen.”

“Je moet de tijd nemen om alle verschillende partijen mee te nemen in het proces en met elkaar te groeien.”

3) Wees selectief, niet alle vso-leerlingen kunnen het aan om in een andere leeromgeving geplaatst te worden. Voldoende communicatieve vaardigheden en een bepaalde mate van weerbaarheid zijn bijvoorbeeld voorwaardelijk.

4) Begin op kleine schaal en bouw langzaam uit.

Ondersteuningsbehoeften

Men geeft aan ondersteuning te kunnen gebruiken bij de PR. Ook zou het goed zijn als er wetenschappelijk onderzoek gedaan wordt naar de effectiviteit van

samenwerkingsinitiatieven. Genereert deze manier van werken daadwerkelijk meer opbrengsten?

3.3 Olympia College en VSO Herenwaard: “Van onderdak naar samenwerking”

“Leerlinggericht durven kijken en dat ook organiseren.”

Profiel

Het Olympia College in Rotterdam-Zuid is een openbare school voor praktijkonderwijs, vmbo-lwoo en de internationale schakelklas (ISK). De school is onderdeel van de scholengroep Nieuw Zuid en wordt landelijk gezien als een pionier op het gebied van innovatie in individuele leerroutes en krijgt regelmatig bezoek van o.a. de VO-raad en het ministerie van OCW. Het Olympia College werkt nauw samen met de vlakbij gelegen VSO Herenwaard. VSO Herenwaard is een afdeling van de Dr. A. van Voorthuysenschool, een school voor speciaal en voortgezet speciaal onderwijs aan zeer moeilijk lerende leerlingen. Het Olympia College en VSO Herenwaard maken deel uit van Bestuur Openbaar Onderwijs Rotterdam (BOOR). De scholen zijn onderdeel van het samenwerkingsverband (swv) passend voortgezet onderwijs Koers VO, dat wordt gevormd door 24 schoolbesturen met 110 vestigingen voor voortgezet (speciaal) onderwijs in de regio Rotterdam. Koers VO bestond al vóór de invoering van de wet passend onderwijs.

Ambitie en visie

De ambitie van Koers VO is om minder vrijblijvende samenwerkingen aan te gaan, maar wil dit vooral vanuit de directeuren zelf laten komen. Het samenwerkingsverband ziet de school als werkplek voor de inzet van (externe) expertise, zoals jeugdzorg en andere experts, en streeft ernaar om (ambulante) begeleiders passend onderwijs (BPO-ers) op een school te plaatsen. De BPO-ers richten zich op de ondersteuning van leerlingen en leerkrachten en worden aangesteld bij de school. Dit is mogelijk doordat ondersteuningsmiddelen vanuit het samenwerkingsverband op basis van een waarderingssysteem voor een langere termijn worden toegekend aan de scholen. Bij deze aanpak is betrokkenheid en draagvlak vanuit de scholen heel belangrijk. Het samenwerkingsverband ziet zijn rol als een stimulerend. Zo wordt innovatie mede gefaciliteerd door Koers VO.

Het Olympia College en VSO Herenwaard stellen zich ten doel leerlingen voor te bereiden en zo zelfstandig mogelijk bestaan en zoveel mogelijk maatschappelijke deelname. De ambitie is om het maximale uit elke leerling te halen. De scholen streven naar het benutten van kansen, niet van benadrukken van beperkingen. Ze willen de talenten van leerlingen zoveel mogelijk ontwikkelen door hen het onderwijs aan te bieden dat leerlingen “aankunnen” en aansluitend bij verschillende behoeftes.

Het motto van VSO Herenwaard daarbij is ‘Ik kan het echt!’. Hiermee wordt bedoeld dat de school de leerlingen waar het mogelijk is zelf dingen laat doen en ontdekken en pas hulp geeft als het echt nodig is. De school wil leerlingen laten ervaren dat ze, passend bij hun mogelijkheden, dingen echt zelf kunnen om van daaruit zelfvertrouwen op te bouwen.

Aanpak

Het Olympia College en VSO Herenwaard werken op verschillende manieren samen. De aanleiding voor de samenwerking was dat VSO Herenwaard te weinig ruimte had en het Olympia College, dat vlakbij de Herenwaard ligt, had lokalen vrij en was bereid deze beschikbaar te stellen. VSO Herenwaard huurt daarom sinds het schooljaar 2013-2014 twee lokalen voor hun schoolverlatersgroep op het Olympia College. De schoolverlatersgroep is een groep leerlingen tussen de 17 en 20 jaar oud die zich in het eindstadium van hun schoolloopbaan bevinden. Deze leerlingen lopen stage en op school wordt er vooral praktisch gewerkt met hen. De schoolverlatersgroep verhuisde samen met een aantal docenten van de Herenwaard naar het Olympia College.

Door de gezamenlijke huisvesting zagen leerlingen van de twee scholen zagen elkaar in de pauzes en dat verliep goed. Vervolgens ontstond er al snel een vermenging van activiteiten. Zo sloot de schoolverlatersgroep bijvoorbeeld aan bij de jaarlijkse festiviteiten van het Olympia College en trok men gezamenlijk op bij sportdagen. Ook begonnen de scholen materialen te delen. Een voorbeeld hiervan is dat de schoolverlatersgroep aan de slag ging in de tuintjes achter het schoolgebouw, net als de leerlingen van het praktijkonderwijs. Dat was het begin van de samenwerking op onderwijsniveau. Hierna werden er ook lokalen en docenten gedeeld. Het Olympia College beschikt over faciliteiten die VSO Herenwaard niet kan bieden. Leerlingen van de schoolverlatersgroep kregen de gelegenheid om afzonderlijke vakken bij het praktijkonderwijs van het Olympia College te volgen. Zo zijn er bijvoorbeeld zml-leerlingen die meedoen aan de laslessen en zml-leerlingen die hun heftruckcertificaat halen. Deze maatwerk aanpak vergroot volgens de geïnterviewden de slaagkans van zml-leerlingen later op de arbeidsmarkt.

Het Olympia College en VSO Herenwaard werken sinds een paar jaar ook samen op het gebied van de schakelgroep. De schakelgroep is een groep ISK-leerlingen met een laag ontwikkelingsniveau waarvan nog niet goed kan worden vastgesteld of het vso of het praktijkonderwijs voor hen het meest geschikte vervolgonderwijs is. De scholen kwamen met het initiatief voor deze schakelgroep, omdat ze vonden dat sommige leerlingen baat zouden hebben bij een jaar extra onderwijs in een cluster 3 setting voordat de beslissing tussen het vso en het praktijkonderwijs genomen zou worden. Ze legden dit innovatieve voorstel voor aan het samenwerkingsverband (Koers VO), die hiermee akkoord ging. De schakelgroep krijgt les op het Olympia College van zowel docenten van het vso als docenten van het praktijkonderwijs. Het doel is om de leerlingen zoveel mogelijk door te laten stromen naar het praktijkonderwijs. De eerste ervaringen zijn positief. Veel leerlingen uit de schakelklas stromen door naar hogere niveaus in het onderwijs.

Opbrengsten

De samenwerking leverde het volgende op:

- Er worden onderwijsarrangementen op maat geboden waarin leerlingen zowel binnen het speciaal onderwijs als het regulier onderwijs vakken kunnen volgen. Hiermee wordt geprobeerd het optimale uit leerlingen gehaald. De zml-leerlingen profiteren van faciliteiten van het Olympia College die de Herenwaard niet heeft. Ze kunnen allerlei certificaten halen. Andersom mogen praktijkonderwijsleerlingen die het niet goed doen

op individuele stages mee met de groepsstages van de Herenwaard. Het voordeel van deze maatwerk aanpak is ook dat het frustraties bij leerlingen en schooluitval voorkomt.

“Er zijn leerlingen van de Herenwaard die halen hier hun heftruckcertificaat. Wij hebben de faciliteiten en een examen. Als je dat hebt als vso-leerling, dan is dat een enorm toegevoegde waarde voor op de arbeidsmarkt.”

“Het gebeurt de laatste jaren steeds meer dat een leerling uit de schoolverlatersgroep proef komt draaien bij een praktijkles. De vso-docent vraagt zich af of de leerling meer in zich heeft en vraagt het Olympia College dit te testen.”

- Leraren van verschillende onderwijstypen delen hun expertise met elkaar. Ook voor hen is de samenwerking een verrijking. Doordat leraren vanuit verschillende expertises naar een leerling kijken, kan bovendien nog beter bepaald worden wat het beste onderwijsprogramma is voor een leerling.

“Het is heel prettig dat je een leerling een alternatief traject kunt bieden als het niet gaat. Dat is toch echt passend onderwijs.”

Knelpunt

Wanneer leerlingen onderwijs volgen bij verschillende onderwijstypen levert dit soms administratieve barrières op voor de school. Accountants die in opdracht van het schoolbestuur zijn gebonden aan wettelijke criteria kunnen hierdoor geen rekening houden met maatwerkconstructies, waardoor het kan zijn dat een school voor de betreffende leerlingen geen of te weinig financiering krijgt. Hier ligt een mogelijke rol voor het ministerie, om van bovenaf meer flexibiliteit te creëren, zodat scholen makkelijker passend onderwijs kunnen realiseren. Anderzijds zou het samenwerkingsverband meer gebruik kunnen maken van de regeling Bijzondere gevallen om initiatieven op het gebied van passend onderwijs te honoreren.

Succesfactoren

De geïnterviewden noemden de volgende succesfactoren:

- 1) Wees creatief en flexibel en durf juridische, administratieve en financiële kaders te doorbreken om echt individuele leerroutes aan te kunnen bieden.
- 2) Zorg ervoor dat de leerlingen van de verschillende scholen pedagogisch goed begeleid worden, zodat zij elkaar leren begrijpen.
- 3) Maak gebruik van elkaars expertise, faciliteiten en mogelijkheden. Docenten hebben vaak zeer goede interventies om onderwijs op maat te realiseren.

Ondersteuningsbehoefte

Het Olympia College heeft een ondersteuningsbehoefte op het gebied van leerlingbegeleiding in de ISK. Dit valt echter buiten de vraag van dit onderzoek. Over deze behoefte is de school in gesprek met het samenwerkingsverband.

3.4 De Ambelt: “Opheffen en invlechten”

“De Ambelt kiest koers”

Profiel

De Ambelt bood speciaal onderwijs en begeleiding voor leerlingen in de leeftijd van 4 tot 20 jaar met gedragsstoornissen, psychische problemen en/of ontwikkelingsstoornissen, soms in samenhang met cognitieve en/of lichamelijke problemen. Opgericht in 1907 als een fusie tussen een dagsanatorium en een Zwolse buitenschool was De Ambelt door de jaren heen doorgegroeid tot een gespecialiseerde onderwijsinstelling met, tot voor kort nog, meerdere scholen voor primair en voortgezet speciaal onderwijs op ongeveer zestien locaties in Drenthe, Overijssel en Gelderland. Vaak waren de locaties gedeeld met reguliere scholen. Vanwege de invoering van de wet passend onderwijs en de landelijke verevening liep het aantal leerlingen op De Ambelt de afgelopen jaren sneller en met grotere sprongen terug (krimp) dan de vereveningsopdracht die aan de samenwerkingsverbanden en participerende scholen was opgedragen. Was het leerlingenaantal in 2012 nog 2.549, in 2015 was dit al gedaald naar 2.197 en de voorspelling was dat dit in 2018 nog verder zou dalen naar 1.800.

Om een thuisnabij onderwijsaanbod te kunnen borgen, de expertise te behouden en de werkgelegenheid voor de medewerkers veilig te stellen, heeft De Ambelt in 2015 een radicale strategische keuze gemaakt om het bestuur per 1 augustus 2017 op te heffen. Voor het voortgezet onderwijs betekende dit dat het vso bestuurlijk werd overgedragen aan de samenwerkende reguliere schoolbesturen in de regio, de zogenaamde *invlechting*. De scholen zouden fysiek blijven bestaan, maar zouden bestuurlijk onderdeel worden van het reguliere onderwijs. Dit ingrijpende reorganisatietraject, verwoord in de strategische beleidsnotitie “De Ambelt Kiest Koers” (2015), liep van september 2015 tot en met 1 augustus 2017.

Het uitgangspunt was dat maatschappelijke organisaties mee dienden te bewegen met de ontwikkeling in de samenleving. Het belang van de leerling en de ouder stond daarbij voorop en niet het belang van het in stand houden van de organisatie.

Om “De Ambelt Kiest Koers” nader invulling gegeven in tijden van verwachte krimp werden in 2016 de volgende nuanceringen geformuleerd: De Ambelt zou loslaten waar het de over te dragen locaties buiten Zwolle betrof. De Ambelt zou haar onderwijs- en ondersteuningsarrangementen flexibel afstellen op de vraag van de partners.

Ambitie en visie

De Ambelt wil leerlingen in staat stellen zo evenwichtig, gelukkig en zelfstandig mogelijk te kunnen functioneren in de maatschappij op het gebied van wonen, werken, leren en vrije tijd. Haar onderwijs had als uitgangspunt de mogelijkheden en belangstelling van de leerlingen in een veilige omgeving te ontwikkelen en te stimuleren.

In het veranderproces, waarin vso-leerlingen werden overgedragen aan het vo werd beoogd dat de vso-leerling een vo-leerling met arrangement zou worden, dat er een aparte “voorziening” zou blijven bestaan voor deze leerlingen, dat de vo-school de vso-school (leraren, middelen, huisvesting) zou overnemen en dat de basisbekostiging uit het vmbo zou komen en ondersteuningsbekostiging uit het samenwerkingsverband.

Aanpak

De Ambelt heeft een reorganisatie ingezet. De plannen zijn opgenomen in het document De Ambelt Kiest Koers². Doel bij de uitvoering van het verandertraject was dat elke locatie van De Ambelt binnen ieder samenwerkingsverband zijn eigen perspectief kreeg. Concreet betekende dit dat elke los te laten locatie onderwijskundig en bestuurlijk geïntegreerd en ingevlochten werd binnen de lokale onderwijs- en zorgcontext en dat de twee grote vso-scholen (Zwolle en Apeldoorn) van De Ambelt een extra opdracht kregen, namelijk een bovenregionale opvangfunctie voor leerlingen die niet binnen de kleinere samenwerkingsverbanden c.q. vso-voorzieningen konden worden opgevangen.

Daarnaast had De Ambelt een aantal speerpunten benoemd om het onderwijs thuisnabij te kunnen waarborgen: proberen de vso-scholen in Steenwijk, Meppel, Hardenberg, Deventer en Nunspeet als speciale voorziening te integreren in het regulier vmbo waar De Ambelt al vaker samen mee gehuisvest was en proberen het speciaal onderwijs in Zwolle en Apeldoorn te clusteren met collega-onderwijsinstellingen met vso aanbod om zo twee specialistische schoolorganisaties (expertisecentra) krachtig neer te zetten, klaar voor de toekomst.

Per over te dragen locatie was een overdrachtspakket gemaakt met een overdrachtsplan, een vakbondsovereenkomst en een realisatieovereenkomst. De afspraken per locatie pasten binnen het convenant tussen De Ambelt, de vo-scholen en de vakbonden. De activiteiten bestonden uit het geleidelijk afbouwen van de bestaande scheidingsgrenzen tussen respectievelijk vso en de opname van het vso in het vo (invlechten). De werkwijze om te komen tot overdracht per 1 augustus 2017 was als volgt:

- De Ambelt en de besturen van het Voortgezet Onderwijs hadden het voornemen tot overdracht per 1 augustus 2017 van de vso-afdelingen naar de scholen voor Voortgezet Onderwijs weergegeven in de beleidsnotitie De Ambelt Kiest Koers.
- De GMR van De Ambelt had ingestemd met dit voornemen en de MR'en van de betrokken vo-scholen hebben hierin positief geadviseerd. In een intentieovereenkomst waren de basisafspraken voor overname opgenomen.
- De uitwerking vond in samenwerking met de overnamepartner plaats per locatie in een locatieplan. De locatieplannen zijn per locatie in het vierde kwartaal 2016 aangeboden aan de instemmingsorganen van beide partijen per locatie. In het locatieplan was vastgelegd op welke wijze de inhoud, kwaliteit en bekostiging van het onderwijs nader vorm en inhoud zou krijgen.
- Op basis van het locatieplan was de detailuitwerking per overnamepartner uitgewerkt in een realisatieplan, dat vervolgens was uitgevoerd.
- Parallel aan dit proces werd de personele bezetting afgestemd op het geprognoseerde leerlingenaantal per 1 augustus 2017. Veel van de locaties zijn overgedragen aan het regulier voortgezet onderwijs. Daar gold een andere cao dan bij het voortgezet speciaal onderwijs, waar leraren een andere opleiding nodig hebben.

² www.ambelt.nl/files/website/File/Documenten/Ambelt%20Kiest%20Koers/Ambelt%20Ambulletin%20Special%202017%20online.pdf

Bij de overdracht gingen sommige medewerkers van De Ambelt dus naar een andere cao. Deze cao- en sectorverandering zou neveneffecten hebben voor de bevoegdheden en het taakbeleid. Bij de overdracht zijn hier specifieke afspraken over gemaakt, passend binnen het convenant tussen De Ambelt, VO-scholen en de vakbonden van 30 november 2016, ook wel genoemd het 'convenant VO/VSO'.

De overdrachtskernpartners waarmee De Ambelt overdrachtsafspraken heeft gemaakt zijn het Etty Hillesum Lyceum in Deventer, Stad & Esch in Meppel, het Nuborgh College in Elburg, RSG Tromp Meesters in Steenwijk en het Vechtdal College in Hardenberg (deze laatste is nog in gang). Bij al deze partners was in de startsituatie al sprake van gezamenlijke huisvesting, een symbiose doordat bepaalde vaklessen gedeeld werden, werd gebruikgemaakt van hetzelfde Programma van Toetsen en Afsluiten (PTA) en van de mogelijkheid voor de leerlingen van De Ambelt om als extraneus af te studeren aan een reguliere vo school.

Voorwaardelijke aspecten

Een complexe reorganisatie zoals die van De Ambelt vergde volgens de geïnterviewden de nodige zorgvuldigheid in de verschillende fasen en op verschillende niveaus. Voorwaardelijke aspecten bij de uitvoering waren dan ook dat de ouders goed op hoogte waren van wat er aan ging komen en dat zij gedurende het proces de mogelijkheid kregen om vragen te stellen of hun zorgen te uiten.

De betrokken samenwerkingsverbanden uit de overdrachtsregio's stemden daarnaast de toekenning van TLV's en financiële middelen af zodat een eenduidig beleid bleef bestaan.

Tenslotte waren de vakbonden nauw betrokken bij de overgang van medewerkers van de cao-po naar de cao-vo en bij het maken voor specifieke afspraken hierbij over bevoegdheden en taakbeleid.

Opbrengsten en uitkomsten

De organisatieverandering is ingezet. Voor de realisatie van de organisatieverandering heeft De Ambelt een overdrachtsovereenkomst opgesteld met de overnamepartners. Met de reorganisatie zijn er 290 personeelsleden vertrokken als gevolg van de leerlingendaling en de verevening. Hiervoor is een sociaal plan opgesteld. Daardoor is de reorganisatie doorgevoerd zonder dat dit grote gevolgen heeft gehad voor de continuïteit en de kwaliteit van het onderwijsproces

Wat betekent de organisatieverandering voor de leerlingen?

In Steenwijk is er in de vso-klassen niets veranderd. De leerlingen krijgen les op hun eigen niveau, in kleine groepen en in een eigen beschutte omgeving. De leerlingen kunnen alle richtingen van het vmbo volgen plus praktijkonderwijs.

Ook in Apeldoorn, op het Gentiaan College, is er voor de leerlingen die van De Ambelt onderwijs en ondersteuning kregen, niets veranderd.

In Deventer zijn vso-leerlingen met behoefte aan extra ondersteuning geplaatst in een 'Klas voor Individueel Plus Onderwijs' of 'Klas met Expertise'. Daartoe zijn De Ambelt medewerkers in dienst gekomen van het Etty Hillesum Lyceum.

De leerlingen van de Ambelt Nunspeet aan de Elpeterweg werden samengevoegd met de Rietschans. Ook de medewerkers gingen mee in deze overdracht. Zo ontstond een nieuwe school voor voortgezet speciaal onderwijs. Dit betrof leerlingen van leerjaar 2, 3 en 4 havo/tl/kb. Nieuwe eerstejaars bb/kb en arbeidsmarktgerichte (AMG) leerlingen komen op het Emaus College. De leerlingen die worden overgedragen kunnen zoveel als mogelijk in klassen met hun eigen voormalige Ambeltleerkrachten hun eigen onderwijsprogramma blijven volgen. 's Heer Loo heeft dus zowel de leerlingen als de medewerkers overgenomen.

Voor de leerlingen in Meppel verandert er eveneens niet veel. De Ambelt was al onderdeel van het Onderwijspark, en maakte al gebruik van praktijkruimten van Stad & Esch. Ook de praktijkdocenten kenden elkaar al.

Samengevat waren er bij de bestuurlijke overdracht van vso naar vo voor de leerlingen zelf weinig tot geen veranderingen in hun onderwijssituatie.

Knelpunt

Hoewel er door geïnterviewde geen knelpunten in de directe samenwerking werden benoemd, werd wel een ander knelpunt genoemd. Door de manier waarop de media over De Ambelt berichtte, werd onrust aangewakkerd. Een krant had namelijk vermeld dat De Ambelt zou ophouden te bestaan. De krant maakte hierbij geen onderscheid tussen een bestuurlijke opheffing en het sluiten van scholen. Veel ouders raakten hierdoor ongerust. De Ambelt heeft dit grondig aangepakt door vervolgens veel en goede communicatie met de ouders en medewerkers te organiseren.

Succesfactoren

Drie succesfactoren voor De Ambelt Kiest Koers zijn geweest:

1) Het hebben van gezamenlijke ambities. Al snel na de invoering van de wet passend onderwijs had het bestuur van De Ambelt in de gaten dat als zij de ontwikkelingen rondom passend onderwijs, de verevening en de voorziene krimp lijdzaam zou ondergaan, een aantal locaties daadwerkelijk de deuren zou moeten sluiten. Door vroege signalering en een breed gedragen gedurfde visie en ambitie heeft De Ambelt het onderwijs, de expertise en de werkgelegenheid voor de medewerkers grotendeels weten te waarborgen.

2) Het creëren van allianties. Door allianties aan te gaan met de overdrachtpartners werd een volgende natuurlijke stap het stroomlijnen van een strategie en processen. Zo is bijvoorbeeld op de website van De Ambelt Hardenberg te lezen: *“Wij werken nauw samen met het Vechtdal College Hardenberg. Met die school hebben we goede arrangementen ontwikkeld. Ook met de andere scholen zijn de contacten uitstekend. Onze school wil die school zijn waar ‘samenwerking’ met hoofdletters wordt geschreven.”*

3) Vermijd blauwdruk-denken. Elk proces is er één. Verschillende fusies betekende ook verschillende processen. Door oog te houden voor de uniciteit van elke locatie en bijbehorende overnamepartner kon De Ambelt goed inspelen op de specifieke lokale situaties. Er werd gefocust op het slechten van de grenzen tussen het vso en het vo en het invlechten van het vso in het vo. In de interviews werden de volgende werkzame factoren genoemd: er werd afgewogen of er met de verschillende scholen in de regio sprake zou blijven van een dekkend aanbod voor alle leerlingen (sterke scholen voor

(voortgezet) speciaal onderwijs in Apeldoorn & Zwolle en vijf 'kleine' VSO-scholen die integreerden in reguliere VMBO als beschutte onderwijsplek), er was aandacht voor de borging van expertise, er werden projecten opgezet waarbij programmamanagement werd ingehuurd. In deze projecten was ten slotte speciale aandacht voor de overdracht van het programmamanagement naar de lijn van de betreffende scholen.

3.5 Vergelijking vier samenwerkingsinitiatieven vso-vo

In deze paragraaf worden de overeenkomsten en verschillen tussen de vier samenwerkingsinitiatieven vso-vo beschreven. We merken op dat bij het beschrijven en analyseren van de samenwerkingsinitiatieven vso-vo geen gebruikgemaakt kon worden van onderzoek naar het uitvoeringsproces en de resultaten van deze initiatieven. De analyse baseert zich vooral op de interviewgegevens met sleutelfiguren van de initiatieven.

In deze paragraaf wordt de volgende onderzoeksvraag beantwoord: *Welke verschillen en overeenkomsten zijn er in doelen, motieven, context, organisatie en uitvoering?*

Doelen en motieven

De visies van de vier samenwerkingsinitiatieven komen sterk overeen. Alle samenwerkingsinitiatieven willen hun leerlingen zo goed mogelijk voorbereiden op hun functioneren in de maatschappij en willen leerlingen hiertoe optimale ontwikkelingskansen bieden. Er wordt gedacht in termen van mogelijkheden van leerlingen, niet in termen van beperkingen. Binnen de samenwerkingsinitiatieven stelt men zich tot doel leerlingen zoveel mogelijk de kans te geven onderwijs te volgen in een reguliere onderwijssetting. Eduwiek, Olympia College en VSO Herenwaard benadrukken het belang van onderwijs op maat. Als motief geeft Eduwiek aan op deze manier stigmatisering tegen te willen gaan, terwijl Punt Speciaal aangeeft een inclusieve samenleving na te streven. Bovenstaande visies hebben overeenkomsten met de uitgangspunten van inclusief onderwijs zoals door Salend (2011) omschreven. Dit betreft onder andere het vieren van diversiteit en het waarderen van talenten van en verschillen tussen alle leerlingen, het van belang vinden dat leerlingen in scholen van hoge kwaliteit worden onderwezen en het van belang vinden dat leerlingen in reguliere klassen onderwijs krijgen.

Daarbij kan aanvullend worden opgemerkt, dat de aanleiding voor samenwerking in ten minste twee van de initiatieven is ingegeven door noodzaak. In het ene geval betrof dit krimp in het leerlingaantal wat heeft geleid tot fusie, in een tweede geval ruimtegebrek op de vso-locatie, wat heeft geleid tot inhuizing van vso-onderwijsaanbod op een reguliere school, wat weer tot gevolg had dat men steeds meer ging samenwerken.

Context

Bij ten minste één samenwerkingsinitiatief is er op basis van een gedeelde visie op onderwijs en ontwikkelingskansen voor leerlingen besloten te gaan samenwerken. Bij de andere initiatieven ontstond de samenwerking door andere redenen. VSO Herenwaard had bijvoorbeeld ruimtetekort en trok om die reden in bij het Olympia College. Dit leidde tot een groeiende samenwerking. Bij De Ambelt was er vanwege verevening en krimp van leerlingenaantallen sprake van een noodzaak om te reorganiseren.

Organisatie en uitvoering

De samenwerkingsinitiatieven richten zich vooral op samenwerking tussen het vso en het praktijkonderwijs of het vmbo, en op dit moment nog minder op samenwerking met havo of vwo, al sluit men dit in de toekomst niet uit. In het kader van inclusief onderwijs zien we dat de initiatieven vso/vo in termen van Norwich (2008) zich op stap 3, 4 of 5 bevinden: deels in een reguliere school en deels in een school voor speciaal onderwijs; volledig in een speciale klas of 'unit' in een school voor regulier onderwijs; deels in een speciale klas of 'unit' in een school voor regulier onderwijs en deels in reguliere klas.

Huisvesting

Bij de meeste initiatieven is er sprake van dat leerlingen van het vso en het praktijkonderwijs of het vmbo les krijgen in hetzelfde gebouw. De frequentie waarmee dit gebeurt en de aantallen leerlingen die het betreft verschillen. Zo zijn bijvoorbeeld bij Eduwiek alle vso-leerlingen continu in hetzelfde gebouw gehuisvest als de leerlingen die regulier voortgezet onderwijs volgen, terwijl het bij de samenwerking tussen het praktijkonderwijs en Mikado, een van de scholen van Punt Speciaal, om één vso-klas gaat voor twee dagen per week.

Aanbod aan leerlingen

In de vier praktijkbeschrijvingen verschilt de intensiteit waarin de leerlingen samen onderwijs volgen. Dit varieert van gemeenschappelijke tussen- en naschoolse activiteiten en samenwerken bij gezamenlijke thema's tot onderwijsarrangementen op maat, waarbij leerlingen vakken binnen zowel het regulier voortgezet onderwijs als het vso kunnen volgen. In de literatuur wordt dit wel aangeduid met deeltijdplaatsing 'dual enrolment' of 'dual placement'. Ware et al. (2009) bevelen aan de mogelijkheid van deeltijdplaatsing in zowel regulier als speciaal onderwijs te stimuleren. Bij alle samenwerkingsinitiatieven zien we dat de samenwerking steeds verder wordt uitgebreid.

Opbrengsten

Bij drie van de samenwerkingsinitiatieven noemden de geïnterviewden positieve gevolgen van de samenwerking voor leraren en leerlingen: Eduwiek, Punt Speciaal, Olympia College en VSO Herenwaard.

Docenten

Voor al deze initiatieven geldt dat leraren elkaar makkelijker weten te vinden, intensief samenwerken en ervaringen met elkaar uitwisselen. VSO-docenten geven in de praktijkbeschrijvingen niet meer alleen les op vso-locaties maar ook op vo-locaties. Daarnaast blijkt dat professionalisering een belangrijk onderdeel van de samenwerking is als bij het initiatief ook een expertisecentrum is betrokken.

Expertisecentrum

Bij Eduwiek is er een gezamenlijk expertisecentrum ontstaan waarin deskundigen op het gebied van leerlingenzorg van de verschillende scholen met elkaar samenwerken. Ook het Olympia College wil op de school extra expertise ter beschikking stellen door de aanwezigheid van een ambulante begeleider. In verschillende publicaties wordt gewezen op het belang van deze multidisciplinaire of interprofessionele samenwerking. Deze

samenwerking tussen reguliere scholen enerzijds en scholen voor speciaal onderwijs, jeugdzorg en welzijn anderzijds is van groot belang om leerlingen met complexe problematiek te kunnen ondersteunen in het regulier onderwijs (Hesjedal, Hetland, Iversen & Manger, 2015; Lawson & Van Veen, 2016).

Leerlingen en ouders

In alle gevallen beogen de samenwerkingsinitiatieven leerlingen de mogelijkheid te geven om zich optimaal te ontwikkelen. Op leerlingniveau blijkt dat er bij Eduwiek, het Olympia College en VSO Herenwaard onderwijsarrangementen op maat mogelijk zijn waarbij leerlingen vakken kunnen volgen binnen zowel het regulier voortgezet onderwijs als het vso. Dit leidt tot meer diversiteit in scholen en meer kansen op het behalen van certificaten in het vo. Ook de vso-leerlingen van Punt Speciaal krijgen door de samenwerking een uitdagender onderwijsaanbod. Bij Eduwiek en Punt Speciaal wordt integratie van leerlingen van het vo en vso ook als expliciete opbrengst genoemd. Volgens Eduwiek krijgen vso-leerlingen hierdoor een positiever zelfbeeld. Punt Speciaal merkt op dat vso-leerlingen weerbaarder worden en zich anders gedragen door de veranderde onderwijscontext.

Alle samenwerkingsinitiatieven vso-vo besteden veel aandacht aan het informeren en betrekken van ouders bij het onderwijs.

Knelpunten

Gevraagd naar de knelpunten in de samenwerking vso-vo, noemen de initiatieven drie knelpunten waar zij tegenaan lopen.

Regelgeving

Twee samenwerkingsinitiatieven vso-vo noemen administratieve barrières als knelpunt. Het is nog niet mogelijk om vso-leerlingen die fulltime naar het regulier voortgezet onderwijs gaan daar in te schrijven met behoud van vso-bekostiging.

Cultuurverschillen

Verder geeft één samenwerkingsinitiatief aan dat er cultuurverschillen zijn tussen het regulier onderwijs en het speciaal onderwijs die overbrugd moeten worden om tot een nauwe samenwerking te komen. Een ander initiatief merkt op dat zowel medewerkers van de scholen als ouders en leerlingen tijd nodig hebben om te wennen aan de samenwerking vso-vo.

Docentcompetenties

Tot slot benadrukt één initiatief aan dat docenten in het regulier voortgezet onderwijs nog niet altijd over de benodigde vaardigheden beschikken om onderwijs te geven aan vso-leerlingen.

Succesfactoren

Bestuurders

Het belang van lef van schoolbestuurders werd door twee samenwerkingsinitiatieven genoemd als succesfactor. In een casus wordt het eigen organisatiebelang ondergeschikt gemaakt aan de beoogde samenwerking vso-vo. Andere genoemde belangrijke kwaliteiten van bestuurders om de samenwerking te laten slagen zijn

creativiteit, flexibiliteit en doorzettingsvermogen. Het is bij het laatste belangrijk om een lange-termijnplan te hebben. Ook vraagt het overbruggen van cultuurverschillen een plan en lange adem.

Gedeelde ambities

Het belang van het hebben van gezamenlijke ambities werd door drie samenwerkingsinitiatieven genoemd. Eén van de initiatieven vindt het hierbij belangrijk dat het personeel vanaf het begin bij de samenwerkingsplannen betrokken wordt.

Samenwerken onder één dak

Het koppelen van een innovatietraject aan een huisvestingstraject wordt ook als succesfactor gezien. Samenwerken wordt volgens betrokkenen veel gemakkelijker onder één dak. Voor de een betekent dit dat er sprake is van fusie van meerdere scholen en dat voor elke school een apart proces met maatwerk nodig is. Voor een ander initiatief gaat het erom op kleine schaal te beginnen en dit geleidelijk uit te bouwen op basis van voortgangsevaluaties.

Benutten van expertise

Twee samenwerkingsinitiatieven vso-vo benadrukken expliciet het belang van het gebruik maken van elkaars expertise. Een hoge prioriteit geven aan scholing van het personeel wordt als succesfactor genoemd, net als het pedagogisch begeleiden van leerlingen zodat leerlingen van het vso en vo elkaar leren begrijpen. Tot slot wordt het belangrijk gevonden om open te staan voor alle leerlingen, maar tegelijkertijd ook kritisch te kijken per individuele vso-leerling of zij in staat is om in een andere leeromgeving geplaatst te worden.

Ten slotte

Hoewel in de samenwerkingsinitiatieven vso-vo van de praktijkbeschrijvingen kenmerken van inclusief onderwijs zijn terug te vinden, is dit nergens het doel. De samenwerking richtte zich op bestuurlijke fusie van vso en vo of op bepaalde groepen leerlingen binnen het vso. Ook de multidisciplinaire of interprofessionele samenwerking wordt in meerdere initiatieven expliciet gezocht. De samenwerking tussen reguliere scholen enerzijds en scholen voor speciaal onderwijs, jeugdzorg en welzijn anderzijds is van groot belang om leerlingen met speciale onderwijsbehoeften in het regulier onderwijs of in een geïntegreerde voorziening te kunnen ondersteunen.

4. Vergelijking en discussie

Na de bespreking van de bevindingen van het enquête-onderzoek en van de praktijkbeschrijvingen vergelijken we in dit hoofdstuk de resultaten van het huidige onderzoek met het eerder uitgevoerde onderzoek in so-sbo. Daarnaast reflecteren we in dit afsluitende hoofdstuk op de uitkomsten van het huidige onderzoek.

4.1 Vergelijking bevindingen vso-vo met bevindingen so-sbo

In 2017 verscheen het onderzoek naar de samenwerking tussen het speciaal basisonderwijs (sbo) en speciaal onderwijs (so) en initiatieven voor integratie van sbo en so (van Veen et al., 2017)³. De onderzoeksvragen van beide delen van het voorliggende onderzoek naar samenwerking en integratie vso-vo (praktijkbeschrijvingen en online-onderzoek) omvatten een vergelijking met dit so/sbo-onderzoek.

Het vergelijken van beide onderzoeken kent echter de nodige problemen. Allereerst merken we op dat in het onderzoek dat zich richtte op het primair onderwijs de samenwerking en integratie van speciaal onderwijs en speciaal basisonderwijs centraal stond. Samenwerking en integratie tussen speciaal onderwijs en (regulier) basisonderwijs vormde géén onderwerp van onderzoek. In het vso/vo-onderzoek is in het online-onderzoek niet alleen ingegaan op samenwerking en integratie tussen vso en pro, maar ook op vso en overige schooltypen (vmbo, havo, vwo) in het voortgezet onderwijs. Daarnaast is in dat onderzoek uitgebreid ingegaan op twee andere mogelijke samenwerkingsrelaties tussen (voortgezet) speciaal en regulier onderwijs, en wel enerzijds op het terrein bij arrangementen, symbiose en voorzieningen voor (groepen) leerlingen en anderzijds op het gebied van diagnostiek, preventie en lichte ondersteuning voor vo-scholen. In het online-onderzoek vso/vo zijn anders dan in het so/sbo-onderzoek ook de samenwerkingsverbanden bevraagd. Het vergelijken van de uitkomsten van beide onderzoeken kent dus aanzienlijke beperkingen en is op diverse onderdelen als gezegd niet mogelijk.

Tegen deze achtergrond vergelijken we hieronder vooral de uitkomsten van beide onderzoeken op de initiatieven van intensieve samenwerking/integratie, de motieven hiervoor in beide onderwijssectoren, de waargenomen opbrengsten (meerwaarde/profijt), de ervaren knelpunten bij intensieve samenwerking/integratie en op de behoeften aan ondersteuning van betrokken scholen. Met betrekking tot de vergelijking van de praktijkinitiatieven in beide sectoren merken we op dat zowel in de samenwerking sbo-bo als in de samenwerking vso-vo wordt gesproken over kleine stappen, vormgeven van onderop en maatwerk. In de meeste gevallen is in zowel het primair als voortgezet onderwijs sprake van samenwerking van aparte, autonome schoolbesturen, waarin expertise wordt gedeeld en een passend onderwijsaanbod voor de leerlingen wordt

³ Veen, D. van, Bosdriesz, M., Florian, L., Huizenga, P., Kuijs, K., Smeets, E., Steenhoven, P. van der (2017). *Geïntegreerde voorzieningen voor specialistische onderwijszorg in samenwerkingsverbanden passend onderwijs (primair onderwijs)*. *Praktijkonderzoek naar geïntegreerde voorzieningen voor specialistische onderwijszorg sbo/so*. Hogeschool Windesheim, Zwolle/Nederlands Centrum Onderwijs & Jeugdzorg, Amsterdam.

nagestreefd. Voor een uitgebreidere bespreking van ook verschillen zie paragraaf 2.5. We vervolgen als gezegd met de vergelijking van resultaten van beide online-onderzoeken.

Initiatieven van intensieve samenwerking/integratie

Bij het primair onderwijs geeft 50% van de onderzochte scholen aan dat zij betrokken zijn bij initiatieven die gericht zijn op (gedeeltelijke) integratie van gespecialiseerde voorzieningen in het sbo en so-cluster 3 en/of 4. Voor het sbo is dit 38%, so-cluster 3 38%, so-cluster 4 52% (so-totaal: 48%) en gecombineerde scholen sbo/so 81%. Bij het vso en pro is dat 36% exclusief initiatieven van 'symbiose/meetellen onderwijstijd' als een vorm van gedeeltelijke integratie.

De sbo-/so-scholen die een vorm van integratie beogen rapporteren dat in 46% van de gevallen gedeeltelijk te willen doen. Daarbij behouden ze vaak hun eigen schoollocatie en zelfstandigheid en werken ze intensief samen op de eigen school, de school van de andere onderwijssector of in een gezamenlijke voorziening op een nieuwe locatie. Ruim een derde (36%) van de sbo-/so-scholen streeft naar volledige integratie. In het voortgezet (speciaal) onderwijs zien we dat 14% van de scholen die intensieve samenwerking/integratie uitvoeren of voorbereiden, op onderdelen integreert, al dan niet op één locatie. Voor 23% is er sprake van bundeling/integratie van vso en pro/overig vo in één voorziening voor gespecialiseerd onderwijs in de regio of het samenwerkingsverband, of door opheffing van de vso-locatie c.q. integratie van het vso in het pro.

Motieven voor intensieve samenwerking/integratie

Bij het primair onderwijs spelen vier motieven in (zeer) hoge mate een rol bij het in gang zetten van initiatieven tot gedeeltelijke of volledige integratie so/sbo. Deze motieven hebben vooral te maken met de wens om de opgebouwde expertise in het speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs te behouden dan wel te versterken. Daarnaast vinden scholen het van belang dat zij een beter aanbod van specialistische onderwijszorg in het samenwerkingsverband of de regio kunnen bieden en spelen inhoudelijke en onderwijskundige aspecten een rol.

Bij de motieven voor de integratie-initiatieven van het vso en pro/overig vo gaat het (ook) vooral om drie kwaliteitsaspecten van het aanbod: het beter bedienen van groepen leerlingen met speciale ondersteuningsbehoeften, het verbeteren van individuele maatwerktrajecten, en een beter gebundeld aanbod specialistische onderwijszorg in de regio. Financiële redenen spelen bij zowel sbo/so als vso/vo minder vaak een belangrijke rol.

De overeenkomst in motieven tussen beide groepen is vooral gelegen in een beter aanbod van specialistische onderwijszorg in de regio.

Profijt van intensieve samenwerking/integratie

In beide onderzoeken is naar het profijt (of opbrengst) gevraagd van de (beoogde) integratie bij so-sbo en intensieve samenwerking/integratie bij vso-vo. Circa een kwart van de sbo-/so-scholen die initiatieven van integratie uitvoeren of voorbereiden meldt dat de integratie van sbo en so in (zeer) hoge mate profijt oplevert (of zal opleveren) op het gebied van ondersteuning voor leerlingen en de kwaliteit van de speciale onderwijszorg.

Volgens een vijfde geldt dat in dezelfde mate voor bestuurlijke samenwerking tussen sbo en so en de ondersteuning van de eigen onderwijsmedewerkers.

Bij de vso- en pro-scholen is profijt van intensieve samenwerking/integratie op een andere schaal gemeten dan bij het sbo-so. Er wordt in het algemeen in beperkte mate profijt verwacht of ervaren maar het meest genoemd is de ondersteuning van leerlingen, gevolgd door de kwaliteit van de speciale onderwijszorg, de bundeling of behoud van expertise, en de daadwerkelijke uitvoering van meer inclusief onderwijs.

Knelpunten en ondersteuningsbehoefte bij intensieve samenwerking en integratie

Circa de helft van de sbo- en so-scholen geeft aan dat de knelpunten die zich in (zeer) hoge mate voordoen in het proces van (beoogde) integratie, voortkomen uit wet- en regelgeving en/of de bekostiging door de overheid van het speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs. Ruim een kwart van de scholen ondervindt (ook) in (zeer) hoge mate knelpunten bij de bestuurlijke inrichting en samenwerking tussen het sbo en so, evenals bij vraagstukken omtrent de huisvesting van de nieuwe voorziening.

Ook bij vso-pro worden problemen voortkomend uit wet- en regelgeving/bekostiging het meest als knelpunt ervaren (met een score van 3,1 op een 5-puntsschaal).

Organisatorische problemen volgen daarop maar met een lagere waardering, evenals andere knelpunten.

Drie van iedere tien scholen (30%) die voorbereidingen treffen om te integreren of integratie-initiatieven uitvoeren, hebben behoefte aan ondersteuning bij het integratieproces van sbo en so. De ondersteuningsbehoefte heeft vooral betrekking op het omgaan met en interpreteren van de wet- en regelgeving, op procesmatige aspecten (financieel-organisatorisch, projectbegeleiding, samenwerking sbo/so, symbiose) en op het aangeven van goede praktijkvoorbeelden.

Bij het vso-pro heeft 20% van de scholen die initiatieven van intensief samenwerken/integratie uitvoeren of voorbereiden een ondersteuningsbehoefte op dit gebied. De inhoudelijke toelichting hierop is beperkt aangegeven en gaat over ondersteuning bij het bereiken van consensus van schoolbesturen op visie, bij duidelijkheid over wettelijke kaders en ontwikkelruimte van de Inspectie van het Onderwijs, en bij de verbetering van het pedagogisch klimaat in school voor diverse doelgroepen op school.

Zowel bij het sbo-so als het vso-pro heeft de ondersteuningsbehoefte betrekking op het omgaan met en interpreteren van de wet- en regelgeving.

Tot zover de vergelijking van uitkomsten van het onderzoek. We besluiten dit hoofdstuk met een korte reflectie, waarin tevens enkele aanbevelingen worden gedaan op het terrein van studie.

4.2 Reflectie en discussie

Dit onderzoek beoogt de stand van zaken op het gebied van samenwerking en integratie vso-vo in kaart te brengen. De uitvoeringspraktijk toont verschillende gezichten, zo blijkt niet alleen uit het online-onderzoek maar ook uit de beschrijvingen van vier praktijkinitiatieven. De initiatieven gericht op intensieve samenwerking/integratie tussen vso en pro/overig vo krijgen verschillend vorm: van het gezamenlijk gebruik van een

locatie (co-locatie) zonder integratie tot vormen waarin intensieve samenwerking en integratie op onderdelen wordt gerealiseerd. Ook kan er sprake zijn van verdergaande integratie in de vorm van bundeling van vso en pro of overig vo in één voorziening voor gespecialiseerd onderwijs. Echter, daarbij is het goed om vast te stellen dat driekwart van de vso-scholen (cluster 3 en 4) naar eigen zeggen dergelijke vormen van intensieve samenwerking/integratie thans niet in uitvoering of voorbereiding heeft. Maar hoe beoordelen we dat? Is dat veel en moeten we dat negatief waarderen of juist niet? Dit zijn lastig te beantwoorden vragen bij het ontbreken van eerdere onderzoeksgegevens die een vergelijking mogelijk maken en de afwezigheid van inhoudelijke, richtinggevende doelen die vanuit de overheid en/of onderwijssectoren worden nagestreefd. Eerder gaven we aan dat vergelijking met bevindingen uit het eerder afgesloten so-sbo-onderzoek niet goed mogelijk is, eenvoudigweg omdat daarin intensieve samenwerking/integratie van so en regulier basisonderwijs niet is onderzocht. We kunnen dus bijvoorbeeld niet vaststellen op grond van beide onderzoeken dat intensieve samenwerking/integratie tussen speciaal en regulier onderwijs in het voortgezet onderwijs meer tot stand komt, hoewel dat op grond van ervaring waarschijnlijk wel aannemelijk is. Maar ook als dat zo zou zijn, kunnen we daar als gevolg van het ontbreken van relevante onderzoeksgegevens geen kwalificaties aan verbinden. Is dat goed of beter voor kinderen als we kijken naar bijvoorbeeld onderwijsprestaties en welbevinden? Of zijn vormen van intensieve samenwerking/integratie niet meer dan een bedrijfsmatige noodzaak als gevolg van krimp en negatieve verevening? Deze en andere vragen kunnen bij het ontbreken van onderzoek op dit gebied in Nederland niet worden beantwoord. Dit maakt ook meteen duidelijk dat het zeer is aan te raden op dit terrein meer onderzoek te doen, om onderzoek te verbinden aan praktijkinitiatieven, deze beter te beschrijven, te vergelijken en te beoordelen op effecten en werkzame factoren, en om gegevens uit buitenlands onderzoek te benutten. Dit onderzoek was daar niet op gericht en is te zien als een eerste verkenning van het brede terrein.

De beschreven praktijkvoorbeelden in beide onderzoeken tonen vooral een bedrijfsmatige noodzaak zoals krimp, negatieve verevening en huisvesting. Daarnaast spelen in deze onderwijssector net als in het primair onderwijs, zo blijkt ook uit het online-onderzoek, vooral onderwijskundige motieven de boventoon bij het zoeken naar intensieve samenwerking tussen vso- en vo-scholen en integratie van voorzieningen. Genoemd worden vooral betere bediening van groepen leerlingen met speciale ondersteuningsbehoeften en verbetering van individuele maatwerktrajecten. Het realiseren van een beter gebundeld aanbod van specialistische onderwijszorg, de behoefte om leerlingen te groeperen op basis van hun ondersteuningsbehoefte en/of het uitstroomprofiel van de vo-school, en het ondersteunen van meer inclusief onderwijs in het regulier vo zijn andere maar minder vaak genoemde motieven. De betrokken scholen ervaren in beperkte mate knelpunten maar waar ze zich voordoen gaat het vooral om problemen voortkomend uit wet- en regelgeving/bekostiging en organisatorische problemen. De samenwerkingsverbanden-vo ervaren vooral knelpunten bij huisvestingsvraagstukken, wet- en regelgeving, vraagstukken rondom thuisnabijheid van voorzieningen, en beperkte medewerking/ontbrekende steun van jeugdhulp-/zorginstellingen.

De onderwijspartners bij de huidige initiatieven van intensieve samenwerking/integratie zijn voor het vso-3 vooral het vmbo en pro. Bij het vso-4 betreft het in bijna alle gevallen het vmbo. Daarnaast werken vso-scholen ook doch in beperkte mate samen met het havo en vwo.

Hierboven zeiden we al dat de studie een sterk exploratief karakter heeft. Het onderzoek laat ontegenzeggelijk zien dat volgens directeurs van scholen en samenwerkingsverbanden samenwerking volop gaande is. Een belangrijke beperking van het uitgevoerde onderzoek (met name het kwantitatieve deel) is dat dit vooral de perceptie van de directeurs weergeeft. Of de gestelde doelen daarmee bereikt worden en met name wat andere betrokkenen (docenten, leerlingen, ouders) daarvan ervaren, is nog niet beantwoord.

Afhankelijk van de betrokken aspecten geeft de helft tot een duidelijke meerderheid van deze directeurs ook aan dat de invoering van passend onderwijs de samenwerking vso-vo heeft geïnitieerd of versneld. De bevindingen op de twee genoemde onderwerpen tonen aanzienlijke verschillen. Samenwerking vso-vo bij diagnostiek, preventie en lichte ondersteuning komt relatief weinig voor. Zo zet minder dan een op de tien vso-scholen diagnostische expertise in bij de bepaling van (extra) ondersteuningsbehoeften van vo-leerlingen, en een minderheid van de vso-scholen verricht activiteiten in het vo bij preventie en lichte ondersteuning, en als ze dit al doen dan voornamelijk in het pro en vmbo. Het aandeel vso-scholen dat samenwerkt met het vo bij arrangementen, symbiose en voorzieningen voor (groepen) leerlingen ligt in het algemeen gesproken hoger maar wisselt afhankelijk van betrokken aspecten. Zo werkt een meerderheid van de vso-scholen samen met het vo op het gebied van arrangementen en speciale autiklassen en klassen voor andere specifieke doelgroepen. Daarentegen zegt een minderheid van de vso-scholen een symbiose-regeling te hebben met het vo, een regeling voor meetellen onderwijstijd of samen te werken met het vo bij het uitstroomprofiel arbeidsmarkt. Een ruime meerderheid werkt echter weer met het vo samen bij een (gezamenlijk) onderwijsaanbod voor leerlingen in het uitstroomprofiel vervolgonderwijs. Vastgesteld werd tot slot dat vso-scholen in beperkte mate ondersteuning bieden in het vo bij arrangementen voor herintegratie van thuiszitters, een opdc of onderwijsvoorziening voor observatie, tijdelijke opvang en crisisinterventie, en in andere (tussen)voorzieningen van het samenwerkingsverband-vo. Het is van belang op te merken dat voor deze aspecten in het onderzoek niet altijd is nagegaan waarom scholen dit wel of niet doen. Zo is het bijvoorbeeld goed voorstelbaar dat het met name de vso-scholen die ambulante begeleiders aan het samenwerkingsverband hebben overgedragen op dit moment ontbreekt aan personeel om bepaalde activiteiten in het vo uit te voeren.

Met betrekking tot intensieve samenwerking/integratie vso-vo laten de uitkomsten van het onderzoek zien dat het vooral gaat om initiatieven die net zijn ingevoerd of nog in een voorbereidende fase zitten. De scholen en samenwerkingsverbanden-vo die zijn betrokken bij initiatieven van intensieve samenwerking of integratie geven in ruime meerderheid aan dat de invoering van passend onderwijs heeft aangezet tot het proces van intensief samenwerken/integratie vso-vo of dit heeft versneld. Bij de samenwerkingsverbanden-vo is driekwart dit oordeel toegedaan. De uitvoeringspraktijk is echter, net als in het primair onderwijs, nog in hoge mate bezig een spoor te kiezen. In

de huidige situatie is dit spoorzoeken voor scholen moeilijk bij het ontbreken van een inhoudelijk kader, relevante onderzoeksgegevens en voorbeelden voor het ontwerp en de implementatie van samenwerkings- en integratieplannen. In dit onderzoek geven scholen aan, net als in het onderzoek dat zich op het primair onderwijs richtte, weinig voorbeelden van samenwerking/integratie gebruikt te hebben. Het verdient in het verlengde van onze bevindingen dan ook aanbeveling de uitvoeringspraktijk te ondersteunen in verband met de knelpunten, methodische en organisatorische vragen die locaties naar voren brengen. Dit vooral omdat het in regio's om urgente vragen kan gaan gelet op teruglopende leerlingaantallen en meer bedrijfsmatige redenen, de praktijkbeschrijvingen getuigen hiervan. Ondersteuning lijkt dus juist nu erg gepast. Binnen het primair onderwijs waar anderhalf jaar geleden een ondersteuningsprogramma is gestart bleek een enorme belangstelling voor uitwisselingsmiddagen waarop (beginnende) praktijkinitiatieven zich presenteerden en deelnemers met elkaar in discussie gingen over methodische, financiële en organisatorische vraagstukken in de uitvoeringspraktijk en over nieuwe regelingen die door het ministerie van OCW zijn ontworpen. We hebben uit eigen ervaring kunnen vaststellen dat in de ontwikkelwerkgroep van beginnende praktijkinitiatieven de samenspraak met ervaringsdeskundigen en onderzoekers helpt bij het nemen van methodische beslissingen, het zoeken van inhoudelijke richting en het zetten van stappen. Deze gezamenlijke werkontwikkeling gaat een stap verder dan louter uitwisseling van voorbeelden en ervaringen, en vraagt ook de aansluiting van instellingen voor hoger onderwijs en onderzoek. De ervaringen daarmee in het primair onderwijs zijn als gezegd positief, maar laten ook zien dat er nog veel ontwikkelarbeid verricht moet worden. In het voortgezet onderwijs zijn het afgelopen jaar eveneens diverse studiedagen geweest over de samenwerking vso-vo. De nadruk lijkt in deze onderwijssector vooralsnog meer te liggen op uitwisseling en minder op werkontwikkeling, hoewel ook op deze bijeenkomsten tal van inhoudelijke vraagstukken zijn geïdentificeerd zoals bijvoorbeeld vragen op het gebied van de doelgroepen van deze voorzieningen, de wijze van samenstelling van groepen, de samenwerking met de jeugdhulp en andere zorginstellingen, als ook de implicaties van inclusiever werken voor het voortgezet speciaal onderwijs, en de samenwerking rond arbeidsmarktgerichte of juist opleidingsgerichte routes. Ondersteuning bij werkontwikkeling lijkt ook in deze onderwijssector wenselijk, net als meer aandacht voor het scheppen van betere randvoorwaarden voor samenwerking en geïntegreerde dienstverlening. Dat is niet altijd ingewikkeld. Zo kunnen hindernissen voor samenwerken en integratie betrekkelijk eenvoudig weggenomen worden door gemeenten en schoolbesturen door bij nieuwbouw van scholen te anticiperen op intensivering van samenwerking en integratie, en mede daardoor bewust toe te werken naar meer inclusieve leeromgevingen.

Referenties

- Ambiq (2015). *Onderwijs en begeleiding gecombineerd binnen Eduwiek*.
<https://www.ambiq.nl/media/bestanden/Eduwiek-vernieuwend-onderwijsconcept.pdf>
- BOOR (2016). *Schoolgids VSO Herenwaard. Voortgezet Speciaal onderwijs 2016-2017*.
<http://cdn1.herenwaard.nl/uploads/Editor/schoolgids-2016-2017-definitief.pdf>
- Bresser, R., & Last, H. (z.j.). *Onderwijs voor ieder talent*. <http://rogroep.nl/roelof-van-echten-college/>
- Dagblad Noorden (2016). *Leerlingen apart, leraren samen bij Eduwiek Hoogeveen*.
<http://www.dvhn.nl/plus/Leerlingen-apart-leraren-samen-bij-Eduwiek-Hoogeveen-21870561.html>
- De Ambelt (2016). *Ambelt Kiest Koers. Samenvatting bestuursverslag 2015*.
<http://www.ambelt.nl/files/website/File/Ambelt%20Samenvatting%20Bestuursverslag%202015.pdf>
- De Ambelt (2017). *Ambulletin*, juli 2017.
<http://www.ambelt.nl/files/website/File/Documenten/Ambelt%20Kiest%20Koers/Ambelt%20Ambulletin%20Special%202017%20online.pdf>
- De Ambelt (2017). *Ambitie voor onderwijs*. Presentatie op minisymposium Koers kiezen in passend onderwijs, 3 juli 2017.
- De Ambelt (2017). *De Ambelt kiest koers. Talenten laten groeien*.
<http://www.ambelt.nl/files/website/File/Documenten/Diversen/Ambelt%20AKK-uitgave%20januari%202017.pdf>
- De Ambelt (2017). *Bestuursverslag 2016*.
http://www.ambelt.nl/files/website/File/Documenten/Diversen/20170529_Bestuursverslag%202016-RvT-DEF-ZONDER.pdf
- De Ambelt (z.j.). *Bestuurlijk perspectief van de Ambelt 2015-2017*.
[http://www.ambelt.nl/files/website/File/Documenten/Diversen/Bestuurlijk%20perspectief%20van%20de%20Ambelt%202015-2017%20versie%202%200%20\(2\).pdf](http://www.ambelt.nl/files/website/File/Documenten/Diversen/Bestuurlijk%20perspectief%20van%20de%20Ambelt%202015-2017%20versie%202%200%20(2).pdf)
- Eduwiek Hoogeveen (z.j.). <http://steunpuntpassendonderwijs-vo.nl/wp-content/uploads/2017/03/Praktijkvoorbeeld-Eduwiek.pdf>
- Hesjedal, E., Hetland, H., Iversen, A. C., & Manger, T. (2015). Interprofessional collaboration as a means of including children at risk: an analysis of Norwegian educational policy

- documents. *International Journal of Inclusive Education*, 19, 1280-1293.
- Keesenberg, H. (z.j.). *Eduwiek is passend onderwijs in optima forma*.
<http://www.rvec.nl/Media/download/8054/>
- Lawson, H. & Van Veen, D. Eds. (2016). *Developing Community Schools, Community Learning Centers, Extended-service Schools and Multi-service Schools; International Exemplars for Practice, Policy, and Research*. Dordrecht: Springer Publisher.
- Mikado (2017). *Schoolgids 2017-2018*.
<https://www.mikadoschool.nl/documenten/schoolgids1718.pdf>
- Montessori College (z.j.). *Het Beste Uit 2 Werelden*.
https://montessoricollege.nl/praktische_zaken/het-beste-uit-twee-werelden/
- Norwich, B. (2008). What Future for Special Schools and Inclusion? Conceptual and Professional Perspectives. *British Journal of Special Education*, 35(3), pp.136-143.
- Olympia College (2016). *Leren is doen. Schoolplan 2016-2020*.
<http://www.olympiacollege.nl/cp/uploads/downloads/schoolplan%20OC%20versie-3.pdf>
- Olympia College (2017). *Schoolgids 2017-2018*.
[http://www.olympiacollege.nl/cp/uploads/downloads/OC_studiegids-2017-2018 digitaal.pdf](http://www.olympiacollege.nl/cp/uploads/downloads/OC_studiegids-2017-2018_digitaal.pdf)
- Onderwijsgroep Punt Speciaal (z.j.). *Wij zijn Punt Speciaal*.
<https://www.puntspeciaal.nl/pdf/Introductiebulletin.pdf>
- Onderwijsgroep Punt Speciaal (2013). *Expertise verbinden*.
https://www.puntspeciaal.nl/pdf/Bedrijfsplan_2013-2015.pdf
- Roelof van Echten College (2016). *Aannemer Hegeman Noord levert nieuwbouw Eduwiek op*.
http://www.rvec.nl/home/Nieuwsberichten/In_het_nieuws/item/Aannemer%20Hegeman%20Noord%20levert%20nieuwbouw%20Eduwiek%20op.wli
- Roelof van Echten College (z.j.). *Een succesvolle leerloopbaan voor ieder kind. Eduwiek: Educatie aan De Wieken*.
<http://www.rvec.nl/home/Nieuwsberichten/Nieuwbouw/Eduwiek>
- Vissers, P. (2017). *Het schoolplein in Hoogeveen waar iedereen elkaar tegenkomt*.
<https://www.trouw.nl/samenleving/het-schoolplein-in-hoogeveen-waar-iedereen-elkaar-tegenkomt~ad8fdbad/>

Salend, S. J. (2011). *Creating Inclusive Classrooms: effective and reflective practices* (seventh edition). Boston, MA: Pearson.

Veen, D. van, Bosdriesz, M., Florian, L., Huizenga, P., Kuijs, K., Smeets, E., Steenhoven, P. van der (2017). *Geïntegreerde voorzieningen voor specialistische onderwijszorg in samenwerkingsverbanden passend onderwijs (primair onderwijs)*. Praktijkonderzoek naar geïntegreerde voorzieningen voor specialistische onderwijszorg sbo/so. Hogeschool Windesheim, Zwolle/Nederlands Centrum Onderwijs & Jeugdzorg, Amsterdam.

VSO Herenwaard (2017). *Schoolgids 2017-2018*.
<http://cdn1.herenwaard.nl/uploads/Editor/schoolgids-2017-2018.pdf>

Ware, J., Balfe, T., Butler, C., Day, T., Dupont, M., Harten, C., Farrell, A., McDaid, R., O'Riordan, M., Prunty, A., & Travers, J. (2009). *Research Report on the Role of Special Schools and Classes in Ireland*. Trim, Ireland: National Council for Special Education.

Weishaupt, A. (2017). Presentatie op minisymposium Koers kiezen in passend onderwijs, 3 juli 2017.

